

MAD egyedülálló műemlékegyüttese a 18. század végén épült copf stílusú zsinagóga, a rabbi árkádok háza és a Hegyalja legnagyobb zsidó temetője. Az egykori gazdagságot tükröző lakóházak alatt kiterjedt pincerendszerek húzódnak, amelyek nemesspenészrel borított falai érlelik az értékes, jóízű mádi bort.

TARCAL „*Ma ad Isten e tájon szerencsét Tarcalnak*” – mondta a hagyomány szerint Árpád Tarcal vezérnek, amikor neki ajándékozta a Tokajjal szomszédos mai Tarcal területét egy lovas versenyen aratott győzelemért. Az előbbi mondaszabán e vidéknek öt földrajzi neve van elrejtve. Könyves Kálmán 1110-ben itt tartotta azt az országgyűlést, amelyen meghozta híres törvényét a boszorkányperek megszüntetéséről. A Tarcal felett emelkedő Nagy Kópasz-hegyen (512 m) növényritkaságokban lehet gyönyörködni. A pazar ki látást nyújtó csúcára koccsival is fel lehet menni.

A Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék

A napjainkban 28 települést magába foglaló Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék a Bodrogtól nyugatra elhelyezkedő, a sátoraljaiújhegyi és az abajúszántói Sátor-, valamint a tokaji Kopasz-hegy által határolt terület. A borvidék szőlői túlnyomó többségükben a hegyvonulat erősen napsütötte déli, az északra jutó hideg légáramlásoktól védett, enyhe lejtésű területein fekszenek. Tokaj a viszonylag sok bortermő hely közül azért vált a borvidéknek és nagyhírű borainak névadójává, mert ez volt a legfontosabb közlekedési és kereskedelmi csomópont egész Hegyalján.

A tokaji bor titka:

- különleges termőterület – a hosszú napos meleg ősz, a vulkáni málladékon létrejött nyitkoltaj, a különleges mikroklima,
- az évszázadok óta honos és alkalmas szőlőfajták,
- a borvidék korát messze megelőző szigorú szabályozása,
- az évszázadok óta szőlő- és bortütrővel foglalkozó emberek tudása, szakértelme.

A terület 1737 óta élvez védettséget, amikor is egy királyi rendelet – a világon elsőként – zárt borvidékké nyilvánította.

A borvidékhez 28 település tartozik. Ezek határában terem a furmint, a hárslevelű és a sárga muskotály. Vörösbort itt nem készítenek. 1997-ben megalakult a Tokaj-hegyaljai Borút Egyesület Tarcalon, amely célul tűzte ki a szervezett borturizmus meghonosítását, fejlesztését. Nemcsak pincelátogatásokat és bortóstóásokat szerveznek, hanem helyi hagyományokat bemutató rendezvényeket, mulatságokat és őszi szüreti felvonulásokat is. Ezenfelül gondot fordítanak arra, hogy az idelátogató

megismerje a természet és épített örökséget is. Minősítési és védjegyrendszerral az Egyesület előnyhöz juttatja az igényes szolgáltatókat. Az évszázados szőlőtermelési és borászati kultúra megőrzéséért az UNESCO Világörökség Bizottsága a tokaji történelmi borvidéket 2002-ben mint kultúrtájat felvette a Világörökség listájára.

A tokaji bor története egy évezredre nyúlik vissza, bár valószínű, hogy az első szőlőtelepítések ezen a tájon a kelták telepítették. A 11. században francia (vallon) szőlőművelők érkeztek ide, amiről a Liège-i krónika is beszámol. III. Béla újabb francia szőlőművelőket hívott be. A tatárjárás után IV. Béla olasz szőlőművelőket telepített le a környéken. Emlékküvet a településeknél is őrzik (Bodrogolási, Olaszliszka). E tájegység a 16. századtól vált a magyar szőlőtermesztés legfontosabb vidékévé. Igaz, Olah Miklós érsek „Hun-gária” című, 1557-ben megjelent művében a tokaji bort még középszelemben említi, mert ekkor még a szeremségi és a somlói borok voltak Magyarország leghtesebb italai. A nagy fordulat 1650 körül következett be, amikor Lorántffy Zsuzsanna udvari lelkésze, Sepsi Laczkó Maté a hadi események miatt novembere halasztotta a szüretet a tokaji Oremus-hegyen. Időközben a szőlőben fellépett a nemesrohadás. A hosszú meleg őszben a töppedésre hajlamos fűrmet és hárslévelű bogyóin ugyanis megjelent a Botrytis cinerea nevű gomba, amely a túlérett bogyókat ellepi, keresztül a bogyó héján, és lehetővé teszi a bogyó víztartalmának erősebb párolgását, miközben fogyasztja a savtartalmát és növeli a cukorkoncentrációt. Ekkorban különlegesen finom, nemes zamataanyagok fejlődnek ki a szőlő leveiben, az aszúra jellemző ízék és illatok. Az aszusztól elnevezést először Fabricius Balázs emliti 1560 körül készült latin–magyar szótárában.

Az aszúkészítésnek persze ez újrafelfedezése volt, hiszen már Mago, a karthágói mezőgazdász-tudós leírta, hogyan szórták szalmára, s töppedezteték meg a szőlőt homfitársai. Homöröz pedig az Odüsszeiában örökölte meg az aszúkészítés módját.

1703-ban II. Rákóczi Ferenc fejedelem megajándékozta XIV. Lajos francia királyt tokaji birtokának termésével. Ekkor jelent meg a tokaji bor a Versailles-i udvarban. A Napkirály a következő szavakkal fejezte ki az íránta való hódolatát: „Vinum regnum, rex vinorum”, „A királyok bora, és a borok királya”. A hagyomány szerint a király rendelkezése a tokaji bor az étlapján is ezzel a megjelöléssel szerepelt. Más vélemények szerint ez az elnevezés XV. Lajosról származik, aki egy lakoma során így kínálta a tokaji aszút Madame Pompadournak: „C’est le roi des vins et le vin des rois” (ez a királyok bora, és a borok királya).

I. Gusztáv svéd király pincéjében 72 liter tokaji bor volt. I. Péter cáralandó bevásárlót tartott a vidéken, utóda alatt pedig Szentpétervárot megalakult a Magyar Borok Társasága. Később a tokaji cári szőlőbirtokról származó borokat orosz gránátosok kísérték Szentpétervárra. Maria Terézia is pártfogolta a tokajt, és kedvezményeket biztosított a tokaji szőlőtermelőknek.

Az aszúbor készítése ősi hagyományok szerint történik. Az október 28-án, Simon és Júdas-Táde napján kezdődő szüret után az aszúbogtyókat szákba teszik, és lábbal megtapossák vagy préselik. Így jön létre a tesztasze-rű pép, az aszútészta, amelyben a bogtyók héja eltűnik, része lesz az aszú-tésztnak, de a magok épen maradnak. Az aszúbor készítésének további sza-kaszában fontos szerepe van a puttonynak (28,30 liter) és a gönci hordónak (136 liter). Az aszúbor készítésének ugyanis a következő lépése az aszútész-tának jó minőségű újbórral esetleg musttal való felöntése. A bor minőségét, ízét az határozza meg, hogy egy gönci hordó mennyiségű Tokaji-hegyaljai bórba, illetve mustra hány puttony aszútészta jut. Igen édes aszúbor készí-tésénél öt, kivételes esetben hat puttony aszút vesznek. A leggyakoribb a 3-4-5 puttonyos aszúbor. Az aszútészta felöntését rendszerint kádakban vég-zik. A kellő (24-36 órai) várakozási idő után megindul az erjedés, és a tör-köly a felszínre emelkedik. Ekkor az egészet összekeverik, speciális zsákok-ba merik, majd ismét megtapossák, sajtolják. Az így keletkező aszúmustot öntik azután a gönci hordókba, hogy a pincékben nemes tokaji aszúborra ér-jen. (Altáinos, íratlan szabály, hogy a pincékben nemes tokaji aszúborra ér-annyi évig kell érlelni, ászkolni.)

A kiváló izanyagok létrejöttében nem kevés szerepe van a nemes pin-cepenésznek (Cladosporium cellare), amely létrehozza azt a speciális, más-módon elő nem idézhető mikroklimát, amely a tokaji bor sajátos ízének egyik feltétele. A penész több centiméter vastagságban borítja a 100 évnél is-öregebb, nyolctüfába vajt pincék falait, amelyeknek a hőmérséklete állandó-an 8-10°C.

Az aszúbor méltó társa a szamorodni. A neve lengyel bort kereskedéktől ered, és azt jelenti, hogy „magától lett”. A neve arra utal, hogy a szamorodni bor olyan fűrtökből készül, amelyeknek a bogtyói közül az aszúszemeket nem szedték ki.

Nemes hazai és külföldi írók, költők és tudósok írtak a tokaji borról (Anatole France, Cromwell, Erasmus, Paracelsus stb.). Paracelsus még el is jött Magyarországra, megviz-gálándó, hogy a híreszteléseknek megfelelően tényleg van-e arany a szőlőben. Schubert dalt is írt hozzá „Lob des Tokajers” címmel. Goethe a „Faustban”, a lipcsei Auerbach-pincében tokaji bort fakasztat Mefisztóval. Mikszáth „Külliönös házasság”-ában gróf Larisch diszlepest vezényel a Tokaji-hegynék.

TOKAJ hazánk egyik legismertebb nevű kisvárosa, a Tisza és a Bod-rog folyók összefolyásánál alakult ki. Hírnevét világhírű borának köszönhe-ti. Mint az előbbiekben említettük, Tokaj azért vált a világhírű borvidék név-adójává, mert hosszú időn keresztül a környék legfontosabb kereskedelmi és közlekedési központja volt. Közúti és vasúti hídja ma is fontos átkelő-hely a Tiszán az Alföld felé.

A szép fekvésű városkának legfontosabb látnivalói is a borhoz kapcso-lódnak, bár van néhány szép műemleke is. Legérdekesebb látnivalója a Rá-kóczi-pince. A pincét a 15. század elején építették, tulajdonosai királyok, fe-

fedelmek, hercegek és tábornokok voltak. A lenyűgöző méretű nagyterem (28 méter hosszú, 10 méter széles, 5 méter magas) 1526-ban Szapolyai János királlyá választásának helyszíne volt. Központi terméből 24 járat ágazik ki, és 20 000 hl bor tárolására alkalmas. Ez ma is a vendéglátó borkóstolás leghatásosabb színhelye. A másik érdekes látnivaló a főtéren álló barokk, egykori görög kereskedőházban kialakított Tokaji Múzeum, amely a szőlő- és bortermelés múzeuma. 1981-ben Bérés Béla tokaaji espereslembános ajándékeként színonalasz egyházművészeti gyűjteményel is gazdagodott.

SÁROSPATAK

A Bodrog folyó két partján elterülő város gazdasági történelmi és művelődéstörténelmi hagyományokkal rendelkező település. Hagymányai alapján *Bodrog-parti Athénként* is emlegetik. Fénykorát a Rákócziak idejében élte. A történelmi múlt jeles emléke a várkastélyszertű vár. A Bodrogra kiugró andezit szikla, ahol a vár áll, már a történelem előtt is lakott hely volt. A vár falainál bronzkori lakóhely és tűzhely nyomait fedezték fel. A közelben a Kr.e. 400 körülű időből négy kelta sírt tártak fel. Az egyikben magathelyzetben temették el az itt nyugvót, jelezve, hogy az illelő hit a halál utáni életben. A honfoglaló magyarság is megkedvelte a szép fekvésű tájat. Anonymus írja, hogy „Árpád vezér kegyesen Ketelnék adományaolta Satorhalomtól egészen a Tolcsa vizeig az egész földet lakosaival egyetemben”. Ketel vitéz várát emelt a Bodrog partján, amelyet később I. András jegyájsándékul adott feleségének. A király is gyakran tartózkodott falai között. II. András leánya, Árpád-házi Szent Erzsébet, Sárospatakon született 1207-ben. Ez az erősség a tatárjárás alatt elpusztult. IV. Béla alatt épülhetett az addigi földvár helyett a ma is álló úgynevezett „Vöröstorony”, amely valószínűleg vörös színű termésköveiről kapta a nevet. Sárospatak az Anjouk idejében előbb a király, majd a királyné városa. Mohács után Perényi Péter koronáor, Siklós várát elvesztve, Sárospatakra menekült, a magával hozott királyi koronát pedig a füzéri várban rejtette el. A török ellen a sárospataki várát hatalmas erősséggé építette ki, és lakópalotával is bővítette. Itt zajlottak a Váradai békét (1538) megelőző tárgyalások Szapolyai János és I. Ferdinánd között. A Perényi-fele építkezések idejéből valók a vár késő reneszánsz részletei, a Vörös-toronyhoz csatlakozó Perényi-lodzsza. Westere valószínűleg Alessandro da Vedano (1534–67 között). Ekkor épült a hármass reneszánsz ablakkeret is az udvarban. 1618-ban a váron Rákóczi György építkezett. 1643-ban Loránffy Zsuzsanna bővítette. Az ő idejében, 1647-ben épült az udvar legértékesebb része, a mai főbejárati rész, a szőlőszőlő-lodzsza. A Wesselényi-fele öszeesküvés résztvevői titkos megbeszélőseiket a vár úgynevezett „Sub rosa” (a róza alatt) termében tartották. Nevét a kerek erkélyszobácska festett boltozatának zárókövet díszítő, stílizált rózsáról kapta. Az öszeesküvés leleplezése után Báthory Zsófia, I. Rákóczi Ferenc életét megmentse – Sárospatakat átadta a császáriaknak összes hadiszereivel együtt. A vár nem sokára Zrínyi Ilona és Thököly Imre tulajdonukba került.

lajdonára került. Ifjú korában sokat tartózkodott a várban II. Rákóczi Ferenc, és idehozta feleségét, Hesseni Armiát is. A hegyaijai parasztfelkelés idején Rákóczi még Bécsbe siet tisztázni magát, de 1700-ban már Patakon tanácskozik meghitt embereivel a teendőkről. 1708-ban a Vörös-toronyban, a nagyteremben tartják a jobbaggyfelszabadító országgyűlést. Ekkor végzik ki az arany 10 Bezerédy Imrét és Botka Adámot is. A Rákóczi-szabadsgágharc bukása után a Trautschon-, majd 1806-ban a Breitenheim-, végül 1876-ban a Windischgrätz-családé lesz a vár. A hazai késő reneszánsz építészet legértékesebb együttesei közé tartozó épület ma a Rákóczi Múzeum állandó kiállítási-sáának ad helyet.

A vár mellett találjuk a trinitárius kolostor épületét. A fogolykiváltó szerzetesek letelepítése II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződik. Ő ajándékozta részükre a 17. században épült egykori gazdasági épületet. A rendet II. József felszálta. Az egykori kolostorepületben az 1970-es évekbeli helyreállítást követően a Borostyán szálloda és étterem kapott helyet.

A rendet Mathai Szent János és Valois Félix a Páris mellett Cefroidban alapította 1198-ban. Celkitűzésük a veszelýeztetett hitű keresztyének szolgálata és – amire a nevük is mutat – a Szentátharomság tisztelgetése. A rend 5 és fél milliórd frankot gyűjtött, amín közel 1 millió foglyot szabadított ki a pogányok (mórok, törökök) fogságából. Amikor pénzük nem volt, magukat cserélték ki a foglyokért. Így 7115 szerzetes halt vértanúhalál a foglyokért. A Don Gúyote szerzõjének kiszabadításáért 25 ezer lívret fizettek ki 1580-ban. A magyar trinitáriusok is sok magyart szabadítottak ki a törökök fogságából. A valóságos rabszolgakereskedés ellen a pápák is felléptek. Zakariás pápa Velencében összevászárította a rabszolgákat, és szabadon engedte őket. I. Adorján pápa pedig a rabszállító hajókat elégettette és a kereskedőket kivégeztette.

A katolikus püebániatemplom (Vártemplom) külsője két eltérő jellemző és korú tömegből, a 15–16. századi késő gótikus és a 18. század végéi eklektikus toronyból alkot egységet. A templombelső nagyméretű háromhajós gótikus csarnoktemplom. Barokk főoltára a karmelita rend budavári templomából került ide. Mariát ábrázoló oltárképét Franz Anton Maulbertsch festette. Az oltár előtt van eltemetve Bezerédy Imre fej nélkül, a keze billincsbén. A templom papjai a középkorban a király szolgálatában álló előkelő családokból kerültek ki. A templomba temetkeztek Sárospatak urai, a Perényiek, Loránffyák, Windischgrätzek, Breitenheimiek és a Jezsuiták. Sirköveik egy része az északi falban látható. Modern művészi alkotás Ozsvári Csaba öt-vössmúvésznak oszlopon nyugvó, Szent Erzsébet ereklyéit őrző székénye. A templom déli bejárata előtt román kori kortemplom alapfalai láthatók. Itt helyezték el Varga Imre Árpád-házi Szent Erzsébetet ábrázoló szobrát.

A szobor azt a jelenetet ábrázolja amikor a Jóháton nőiesen üli Szent Erzsébet fejéhez odahajolva búcsúzik tőle. Tudjuk, hogy a Szentföldre induló férjét Jóháton elkísérte a hátiáig. Szép, érzelmileg rendkívüli expresszív szobor.

A hagyomány szerint a sárospataki Református Kollégiumot 1531-ben alapította a vár akkori ura, Perényi Péter. Fénykorát a 17. század derekán,

I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna idejében élte. 1650-től négy évig itt tanított Comenius (Jan Amos Komenský) kiváló cseh pedagógus, a modern oktatási rendszer egyik megteremtője. Itt írta a szemléltető oktatás üttörő kézikönyvét, az *Orbis sensualium pictus* (A látható világ képekben).

A magyar történelem és kultúra nagy alapjai közül sokan tanultak itt: Gyöngyösi István, Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Fay András, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Erdélyi János, Teleki László, Tompa Mihály, Möricz Zsigmond stb.

A mai Nagy Kollegium építése 1845-ben fejeződik be. Legértékesebb könyvtár, amelynek mintegy 30 ezer kötetét különböző tudományágakat ölel fel. A Református Könyvtár legbecsesebb darabjait 1945-ben kiszállították hadizsákmányként a Szovjetunióba. A felbecsülhetetlen értékű könyveket azóta sem kaptuk vissza. A kollegium udvarán áll a 18. századi Berna-sor régi kollegiumi épülete, amely most iskolatörténeti és egyháztörténeti múzeumnak ad otthont.

A kollegium újra a református egyházé. Mellette épült fel Makovecz Imre tervét szerinti az új Reprosztorium. A kollegiummal szemben, az iskola kertben a kollegium partfogóinak és neves növényeknek a szobraival találkoznak.

A Comenius Tanítóképző Főiskola épületét 1912-ben emelte Lechner Jenő és Varga László, a felvidéki reneszánsz kastélyok stílusában. Itt áll a névadó szobra is, Pátzay Pál alkotása.

Makovecz Imre tervezte a Művelődési Házat is 1983-ban. A vendéglátásról a Bodrog Szálló gondoskodik. A városka szélesen kiszabott utcái, zárt sorú, tulinyomóan földszintes házai, régi kertkultúrára visszavezethető virágos udvarai sajátosan magyar jelleggel adnak a városnak.

A vár különböző rendezvényeknek ad otthont. Ilyen augusztusban az egyhetes Zempléni Fesztivál komolyzenei rendezvénysorozata, a Pataki Nyár rendezvényei, vagy a reneszánsz vacsorák. Pünkösdkor kosztümös történelmi felvonulást tartanak Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. Sárospatakról indul a piros jelzésű Rákóczi-turistaut is, amely a gyalogos turistákat vezet végig a hegység történelmi, művészeti és természeti értékein.

SÁTORALJAÚJHELY

Zemplén vármegye egykori székhelye, műemlékekben gazdag település, a hegységi hegység keleti oldalára induló turistautak bázisa. Pontja. Egyben a Zempléni-hegység Sátor-hegy tövében (és történelmi létrejöttét) a tatárjárás után újraépült) ötvözi egy szoba. 1261-ben nyert városi kiváltságot V. István királytól. Szerencsés földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően már a középkorban jelentős fejlődésnek indult. A világhírű borvidék, Hegyalja részeként fontos kereskedelmi utak vezettek rajta keresztül Oroszország, Lengyelország, Erdély irányába és az ország belsője felé. Jelentős történelmi

hagyományokkal rendelkezik: a szomszédságában fekvő Borsiban (Szlovákia) született II. Rákóczi Ferenc, innen indult politikai pályára Kossuth Lajos. A városból és a közeli Széphalomról irányította Kazinczy Ferenc a magyar nyelvi megújítást. A 18. század közepétől Zemplén vármegye székhelye lett. A 19. században gazdasági és társadalmi fejlődés jellemzte, vasúthálózata kiépült. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés vetett véget a fejlődésnek. Határváros lett, a megye területének 70%-a, a lakosság 60%-a a szomszédos Csehszlovákiához került. Kereskedelmi forgalma, gazdasági életét erősítette. Ma az ország legészakibb városa. Az 1980-as évektől a város gazdasági és kereskedelmi élete jelentősen megváltozott. A város környékén a téli sportok fellendítésére 1340 m hosszú sífelvonót építettek 2001-ben. A város keleti szélén folyó Ronyva-patak már határfolyó Szlovákia felé.

Településszerkezete a felvidéki kisvárosokhoz hasonló. A városközpont mai arcúlatát a 19. század közepétől alakult ki. A főteren álló barokk Városháza épületében kezdte közjogi pályafutását Kossuth Lajos, és ennek az erkélyéről mondta el 1831-ben első nyilvános beszédét. A téren áll a szobra, Gárdos Aladár alkotása, amelynek a felirata szerint nagyon szerette a várost, és újhelyinek vallotta magát. A városháza le-véltári anyagát még Kazinczy Ferenc rendezte, ő volt 1816 és 1831 között a város főlevéltárnoka.

A város legregyibb műemléke a piarista templom és rendház, amelynek első lakói a pálosok voltak, akik már a 13. század második felében meg-kezdtek kolostoruk építését. Tornya 1501-ben épült. Amikor 1786-ban II. József a rendet feloszlatta, a kolostort a piaristák kapták meg. A templom barokk berendezését Tatirek Félix pálos szerzetes faragta. Barokk főoltára Strécius János György löcsei szobrász műterméből való. A templom, a rendház és a kollegium újra a piaristáké, akik törődnek a határon túli fiatalok-kal is.

A Kazinczy Ferenc Múzeum a város egyik legjobb műemlék jellegű épületében kapott helyet. A reformkorban itt működött a haladó gondolkodá-sú férfiakat tömörítő Zempléni Casino Társaság, amelynek vendégei között volt Széchenyi István, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor és még sok kiemelkedő személyiség. A kiállítás Sátoraljaihely történeti fejlődését és a Zemplénben végzett régészeti ásatások eredményeit mutatja be.

A város végardói részén 48°C hőmérsékletű vizet ad egy 1964-ben fűt-kút. Telen az uszoda és a tanmedence sátor alatt működik. A strandfürdőt lá-togatók száma megközelíti az évi negyedmilliót. Ennek több mint a fele kül-földi, főleg szlovákiai vendég.

A vasútállomás közelében van az 1911–13-ban Wigan Ede tervezte bortemplomnak becezett tornyos épület, alatta 12 000 hektoliter bor tárolá-sára alkalmas pincékkel. Védett zsidótemetője is a közelben van. Itt található a magyarországi zsidóság legjelentősebb zarándokhelyeinek egyike, Teitelbaum Mózes (1759–1841) csodarabbi sírja is.

A helyi hagyomány szerint a csodarábri meggygyógyította a gyermek Kossuth Lajost, nagy erőt, hosszú életet jósolva neki: "Te leszel a néped zászlóhordozója."

Sátorajajhely és Hollóháza közötti értékes látnivalókat találunk.

SZÉPHALOM Kazinczy Ferenc (1759-1831), a magyar irodalmi élet és a nyelvújítás nagy alakja 1806-tól Széphalmon élt. A települést akkor még Bányácskának hívták, és Kazinczy adta neki a Széphalom nevet. Levelezésével innen irányította irodalmi életünket. Utolsó műve is levél – a pestis pusztításának drámai rajza –, de nem tudta befejezni, mert a pestis az ő kezéből is kiragadta a tollat. A magyar jakobinusok mozgalmában való részvételért súlyos börtönt szenvedett – 2387 napot töltött fogságban; Brno, Kufstein és Munkács börtöneiben. Széphalmi kúriájának dolgozószobája helyén áll az 1859-ben Ybl Miklós által épített – görög templomot utánozó – jön stílusú Emlekműzeuma. A múzeum előtt áll az Aradon kivégzett Kazinczy Lajos tábornok szobra. Kazinczy Ferenc a kertben van eltemetve. Az 1800-ban általa ültetett hét nyárfa és egy szomorúfűz ma is él.

PALHÁZA a sokoldalúan felhasználható fontos nyersanyag, a perlit legnagyobb hazai előfordulásának helyszíne.

FÜZKÖR felett, egy szép vulkáni kúpon emelkedik az országnak tájképileg talán legjobb megjelensé váromnya. A várat a 13. században V. István emeltette. 1430-tól Péterfi Péteré, aki a mohácsi vész után (mint koronaőr) itt rejtgette a királyi koronát. A vár jelentéktelen falai állnak még. Kápolnája-ban (ami végre fedeleket kapott) különösen szép a falpillérek götökös balda-chinája. A Füzeri-medence hazánk egyik legszebb tájképi egyysége. A vár környéke természetvédelmi terület. Ezen a vidéken a kárpát flórának már sok képviselője él. Itt és innen a Nagy-Milicig terjedő területen gyakori a vipera.

HOLLÓHÁZA Magyarország legészakibb fekvésű települése. Porcelánjára 1831 óta ismert. Az 1970-es években bővítették és modernizálták. Az 1970-es évek második felét és a 80-as éveket Szász Endre-korszaknak nevezik a gyár történetében. Vele új forma- és dekorációsérteket születtek. A gyár régi és új termékeit bemutató múzeum is létesült, köztük Szász Endre festőművész néhány alkotása.

A Csaba László által 1968-ban tervezett katolikus templom modern templomépítészetenkben úttörő jellegű. Földig eresztett sátorlétővel formált hajójához kapcsolódik a szentély hangszílyos tömege. A különálló torony a tetőszerkezet vonalát követi. Belül az oltár alaszka márványból készült. Fölötté függ Somogyi József bronz feszülete. A stációképeket Kovács Margit kéraművész készítette. Az orgonakarzaton Szász Endre művészi értéku kéramiaképe Szent Lászlót ábrázolja.

A Nagy-Millíc oldalában van a Károlyi-vadászkastély svájci stílusú épülete, amelyben szálloda és étterem működik. A kastély parkjában nagy-méretű fenyők, tölgyek és bükkök találhatók. Itt áll az Országos Kék Túra keleti végét jelző emlékmű is.

A Bodrogköz két emítésre méltó települése Karcasa és Pacin

KARCSA 11–13. században épült temploma a román kor kiemelkedő emléke, a korszak falusi templomépítészetenek idővel dacoló, alaprajzában a szalonnai, kapuzatának disztettségében az esztergomi királyi palota kápolná-jával rokonítható alkotás.

PACIN látnivalója a Mágóchy-család késő reneszánsz kastélya. A 16. század utolsó harmadában épült kastélyt 1977 és 1987 között állították helyre. Jelenleg a Bodrogközi Kastélymúzeumnak az otthona. A múzeum kiállításai a kastély építését, az egykori tulajdonosok életkörülményeit, valamint a Bodrogköz népművészetét, népiéletét mutatják be.

A Zempléni-hegység nyugati, a Hernád völgyére lejtő oldalának települései

BOLDOGKÖVÁR A Zempléni-hegység nyugati oldalán haladó útról látványosan jelenik meg Boldogkövára. A várat a 13–14. században építették. Később Hunyadi János és Szapolyai János is birtokolta a várat. Itt élt egy ideig Dévai Bíró Mátyás, a magyarországi reformáció első nagy hatású terjesztője, az első magyar helyesírási könyv (1535) írója. Balassi Bálint is több verset írt a vár falai között. Ma turistaház működik benne.

A közelben található a „kenyérmező”-nek nevezett periglaciális kőtenger. A kőtenger egy 15 millió évvel ezelőtti lávafolyás pleisztocén korban történt feldarabolódása nyomán jött létre. A hegység nyugati oldalának településein sok helyen találunk középkori eredetű templomokat.

VIZSOLY A településhez nagy jelentőségű vallástörténeti esemény fűződik. 1590-ben Károli Gáspár görög református esperes itt nyomatatta ki az első magyar nyelvű Bibliát („Vizsolyi Biblia”). Egy eredeti példány ma is látható a templomban. A fallal körülvett református templom szentélye a 13. században, a hajó a 14. században épült. Ez utóbbi falán korabeli freskókat tártak fel: Köpenyes Mária, Kálvária, A kereszt felállása, Szent Krisztof

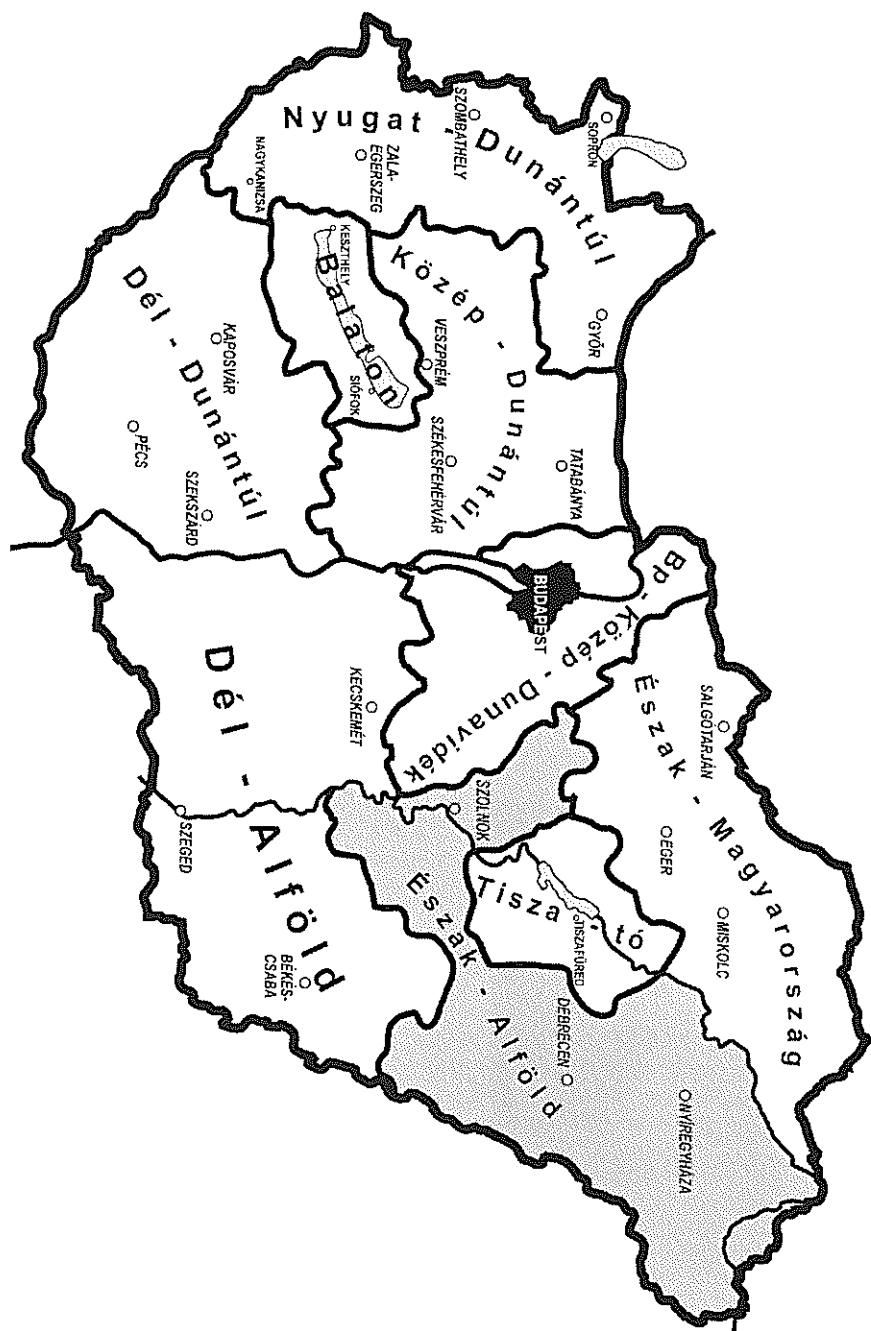
A Regéct-vár romjai egy 624 m magas sziklás hegyormon fekszenek Mogoróská és Regéc között. II. Rákóczi Ferenc itt töltötte gyermekkorát egy részét édesanyjával, Zrínyi Ilonával. Thököly Imre is sokat tartózkodott a várbán. A Rákóczi-szabadságharc bukása után a szabálytalan alaprajzú, belső tornyos várat a császáriak lerombolták. Allagmegővése folyamatban van.

GÖNC 1647-ig Abauj vármegye székhelye volt. A mai katolikus plébánia épületében fordította az első magyar nyelvű Bibliát Károli Gáspár (1529-1591). Szenci Molnár Albert vitte át az elkészült részeket Vizsolyba, ahol a nyomda volt. Károli Gáspár Göncön van eltemetve. Szobra a református templom kertjében áll.

A gönci híres kádárok készítették a tokaji bor számára a 136,7 literes „gönci hordó”-kat, amelyeknek az aszúkészítésben is fontos szerepük volt. Erdekések a védelmi okokból apró ablakokkal épült, úgynevezett „huszita házak”. Az ezek egyikeben berendezett tájházban látható a gönci hordó egy példánya is. Az 1999-ben megnyitott Károli Gáspár Múzeum és Biblia Kiállítás bemutatja Gönc neves prédikátorait, a gönci reformátusság évszázados egyházművészeti kincseit. Külön tisztelet a Bibliának, bemutatva a különböző korok, népek és nyelvek bibliait, köztük egy eredeti Vizsolyi Bibliát is.

Az Észak-alföldi régió

A régiót három, jelleget tekintve egymástól alig különböző megye alkotja: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye, a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzethez tartozó települések kivételével. Alföldi jellegű táj, sajátos jegyeket viselő kisebb tájegységekkel.

A Felső-Tisza-vidék idegenforgalmi közretei

Ez a földrajzi elnevezés több kistájat foglal magába: Rétköz, Beregi-Tiszahát, Beregi-síkság, Szatmár-Tiszahát, Szamosköz, Szatmár-síkság, Ecse-di-láp és Rétköz. Közös jellemzőjük, hogy a Túr, a Tisza, a Tur, a Szamos és a Krászna áradásával védelmet is biztosított számukra a történelem viharos időszakai-ban. Így középkori településszerkezetük és templomaik a mai napig megmaradtak. Europa Nostra-díjat kapott a felújításért 1998-ban a sonkadi és 1997-ben a szamosújlaki templom.

SZABOLCS A település még Szent István uralkodása idején lett Szabolcs vármegye székhelye. Itt találjuk Közép-Európa egyik legépibben ma-radt kora középkori földvárát. 20 méter magas falainak nagyrésze még megmaradt. 1092-ben Szabolcs adott otthont a Szent László király elnöke-tével tartott Szabolcsi Zsinatnak, ahol az ország főpapjai, apátjai és világi előkelei részvételével hozott rendelkezések 42 szakasza nagyjából egy-házi jellegű törvényeket tartalmaz (börtök, egyházi ünnepek megtartása, egyházi javak védelme stb.). A község református temploma a földvárval egyidős, a 11. század ele-jéről való épület. Ez a Tiszántúli egyetlen, ma is meglévő Árpád-kori templo-ma.

VÁSÁROSNAMENY Fontos tiszai átkelőhely a Nyírség és a Beregi-Tiszahát között. Különös egyedisége a városnak, hogy három folyó ölelésében fekszik, és a jelenlegi területe négy, egykor teljesen önálló település egyestésével jött létre. Itt található a Felső-Tisza-vidék legjobb adottságú tiszai szabad strandja. A beregi síkságot a vásárosnamenyi Tisza-híd köti össze a nyírségi tájjal, bekapcsolva ezzel a kistérséget a megye és az ország vétkeringésébe. A századfordulón még a város volt a tiszai gőzhajózás felső végállomása, kikötőjét jelenleg vízügyi és turisztikai célokra egyaránt használják. A Beregi Múzeum a Tiszahát népművészetét és régészeti leleteit mutatja be. Érdekes az öntöttvasból álló kályhagyűjteménye. Az Főtvös-család kúriájában iskolatörténeti kiállítás van.

LÓNÝA Bán bán birtokainak a központja volt a 13. században. Református temploma is a 13. században épült, de a 14–15. században bővítették. Szentélye gótikus bordás keresztboltozat. Római és gótikus ablakai vannak. Főhajójának festett famennyezete a 18. században készült. A szépen faragott szöszkét Lándor Ferenc, a tákosi templom famunkáinak asztalosakészítette. A 18. században készült, négy fiatornyos, tühegyes sisakban végződő fa harangtornya a vidék legszebbikei közé tartozik.

A Szatmári-síkság nagy részét szántók, legelők és kisebb erdőségek borítják. A Szamos két partját lapos hordalékkúp, a Szamoshat kiseri. A Szamoshat és a Nyírség hordalékkúpja között a már lecsapott Ecsedi-láp szülőedéke helyezkedik el. Ezen a területen jelentős történelmi, irodalmi, néprajzi és vallási emlékeket találunk.

A Szatmári-síkság

A városközpont katolikus temploma azon a helyen épült a 15. században, ahol korábban Szent László a kunok felett aratott győzelem emlékére templomot emelt. A templom szentélyének hat emberalakos konzolja középkori szobrászatunk becses emléke. Közülük kettő a templom védőszentjeit, Péter és Pál apostolt ábrázolja. A Rétközi Múzeumot a romantikus hajdan! zsinagógában helyezték el.

KISVÁRDA a Rétköz települése. Nagyméretű mocsári várát Mátyás király idejében Várday István építette. A Várdayak az ősi Gutkeled nemzetség tagjai, akik erről a településről vették fel a Várday nevet. A helyreállított vár udvara nyaranta a Kárpát-medencei magyarság színházi találkozóinak ad helyet. A vár mellett strandfürdőt 50°C-os termálviz táplálja.

A település érdekes látnivalója a kismenesi Mudrány-kúria. 1980 óta a nyíregyházi Józsa Andrásház Múzeum tárgyaiból és a közegben feltárt régészeti leletekből álló kiállítás tekinthető meg benne.

TAKOS A község a beregi keresztiszemes hímez központja. Napjainkban a keresztiszemes minták közül a legkedveltebbek közé tartoznak a beregiek. A községet a keresztiszemes kézimunkái mellett a híres műemlék temploma tette már határainkon túl is ismertté. A műemlék templom a népi építészet egyik kimagasló alkotása, 1766-ban épült, amelyet 1784-ben bővítettek mai formájára. Az épületet fagerendákból ácsolták a helybeli "faragó molnárok", fala vesszőből font, sárral tapasztott paticsfal. A templom portán, fehér falával élénk ellentétben áll a belső tér sok színben pompázó kazettás famenneyezete, padjainak és karzatának előlapja. E csodálatos mennyezet, padok és a szöszék Lándor Ferenc asztalos alkotása. A templom jellegzetes kiegészítője a fa harangtorony. A templomot és a harangtoronyt eredeti szépségében a közelmúltban állították helyre. "Mezitiábas Notre Dame"-nak is hívják. A mezitiábas jelző arra utal, hogy egyszerű, paraszti, szemben az úri, hatalmas méretű, hivalkodó katedrálisokkal, ugyanakkor az értéke amazokéhoz mérhető.

CSARODA A beregi Tiszahat egyik természeti és építészeti értékeket rejtő települése. Évszázadokkal ezelőtt ősi tölgyesek uralták a határt, a földrajzi adottságok lehetővé tették az ember korai megtelepedését. A település neve, mely korai szláv helynév (régí formája: "Csarnavoda" = feketevíz) a szlávok megjelenésére és letelepedésére utal. A község mellett vízfolyást ma is Csarondának nevezik. Csaroda neve először 1299-ben tűnik fel egy oklevélben, mely egy idevaló papot említ. A település birtokosaként a Káta nemzetséget ismerjük, ebből származott később a Csarnavodaiak nevezett család. A 14. században igen jelentős hely volt Csaroda. A birtokos család megyei tisztviselői révén Bereg vármegyébe egy évszázadon át itt tartotta gyűléseit. Észak-déli irányú utcája a patak kiszélesedése, a tő előtti kettéágazik. A két utca között emelkedik a románkori református templom és a 18. századi harangtorony. A település nagy értékű református temploma a 13. században épült. A szentély-hájo-torony tömeg- és felülettartáránya szép bizonyítéka az aranyművészet tudatos alkalmazásának. A templom belső falára a 13. században festett freskókat a reformáció idején lemeszelték, és virágmintákat festettek a falra. A középkori freskókat nemrég feltárták és restaurálták. Az északi falon a 13. századi freskók Szent János evangéliusát, Kozma és Damján orvos-vértanúkat, Péter és Pál apostol-fejedelmeket és a keresztet kezében tartó Máriát ábrázolják.

A diadalív és a szentély 14. századi freskói a sirban fekvő halott Krisztust, az apostolokat és a négy nyugati egyházat ábrázolják. A keleti ablak részében lévő freskón Szent Dorottya és Alexandria Szent Katalin vértanú láthatók. A szentély egyedülálló ikonográfiai programja tehát: Jézus keresztáldozata hozta el a megváltást, tanítása az apostolok által terjedt el, tetelemek a magyarázatát az egyházatya végezték el, és igazságát a vértanúk önfeláldozása pecsételte meg.

TEHÉRGYÁRMAT az egyik honfoglaló törzsnék, Gyarmatnak a nevét őrzí. A 15. században épült református templomának szép fagatériás, négy fiatornyos, zsindeleyes sisakkal fedett tornya van. Harangját még Báthory István lengyel király ajándékozta a település lakóinak.

TÖRISTVÁNDI A festői környezetben lévő, 18. századi, ma is működőképes, fából épült vizimalma védett ipari műemlékünk. A település református temploma a 15. században, a templom tornya a 18. században épült. A templom előtti parkban áll az 1970-es Tisza-Szamos árvíz emlékműve, Szomor László alkotása. A Tisza-Maros árvice 47 falut öntött el és 35 ezer embert tett hajléktalanná.

(militári díj).

A szomszédos Milotáról neveztek el az ország legjobb minőségű díóját

TISZACSE A falu csak a 17. század óta van jelenlegi helyén: Milotához közel fekvő régi falut abban a században a Tisza elpusztította, s lakói akkor települtek át a mai falu helyére. Itt született Möricz Zsigmond (1879–1942), a 20. század első felének kiváló magyar írója. A Möricz-család egykori háza a földszintes, zsúptetos, múlt század végi épület műemléki védőlem alatt áll. Emléktáblával jelölték meg, és az író emlékkiképzésének ad otthont. A ház kertjében felállított Möricz-szobor Varga Imre alkotása.

A szomszédos Milotáról neveztek el az ország legjobb minőségű díóját

SZATMÁRCSKE különleges látnivalója a csónakfejés temető. Minden fejtán ott találjuk az A.B.F.R.A. felírást, ami azt jelenti „A boldog felámadás reménye alatt”. A temetőben található Kőlcsey Ferenc 1938-ban emelt márvány sír emléke. Kőlcsey 1815-től haláláig (1838) a községben gazdálkodott. Egykori lakóháza helyén épült művelődési otthonban Kőlcsey Emlékszoba, az épület előtt pedig a szobra áll. Marton László alkotása 1973-ban készült. Kőlcsey 1823. január 22-én írta a Himnuszt. 1994. január 22-én okumenikus szertartás keretében avatták fel a világ magyarságának emlékharangját, és a Himnusz születésnapját a magyar kultúra napjának nyilvánították.

II. Rákóczi Ferenc bronz lovasszobrát, Bíró Lajos alkotását, 2003-ban avatták fel.

TARPA A 18. században épített szárazmalma védett népi ipari műemlék. Tárpa temetőjében nyugszik Bajcsy-Zsilinszky Endre. Helytörténeti múzeumában Esze Tamás és Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok vannak kiállítva. A Báthoryak által épített gótikus templomban a reformáció előtti gótikus freskókat tartak fel. Gótikus bejárata felett a sarkányfogas Báthory-climber van.

A csarodai tőzegmohaláp (Báb-tava) posztglaciális reliktuma egyedülálló az Alföldön.

TŰNYOGMATOLCS határában, a Holt-Szamos partján állt a Petőfi által megénekelte kurtia koccsma. Azért hívták kurtának, mert csak Szent Mihály napjától Szent György napjáig tartott nyitva.

MÁTÉSZALKA Szatmár fővárosa, a Szatmári-síkság szélén, a Kraszna mentén, fontos utak találkozásánál fekvő település, amelyet Hild János-éremmel tüntettek ki. Városi rangot 1969-ben kapott. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye második legnépesebb városa. A kora középkorban még két faluból állt, Mátéből és Szalkából. A 14. század végétől vásárosó hely. A település szelkerezete a 18. században alakult ki, alaprajza piacos elrendezésű. A piac körül zárt kapualjú sorházak épültek, melyekből néhány még ma is látható. Góti-kus stílusú református templomát a 18-19. század fordulóján építették át. 1883-ban az országban elsőként itt épült ki a villany közvilágítás. Az ország-gos vasúthálózat 1887-ben érte el Trianon után, a két világháború között Szatmár vármegye székhelye volt. Vonásközvetének ma is meghatározó gazdasági és kulturális központja. Országos hírű a Szatmár Múzeumban a néprajzi anyag mellett az egyedülálló kocsi- és szekérgyűjtemény.

CSENGER közvetlenül a román határ mentén fekvő település. Középkori református téglatemplomának szépen festett farnemnyezete van. A templomban tartották az 1576-os zsinatot, amelyen Málusz Juhász Péter vezetésével elfogadták a reformáció kalvini ágát és megfogalmazták a Cseengeri Hitvallást. Az új városközpont épületeit (iskola, sportcsarnok) Makovecz Imre tervezte az organikus építészeti stílusában.

A Nyírség

A Rétköz, a Szatmári-síkság és az Ermelelék között elhelyezkedő Nyírség az ország második legnagyobb homokvidéke. A területére lefutó folyók 120-300 m vastag folyóvízi hordalékot raktak le a pannoni rétegekre, amit a terület emelkedése következtében eróziós-deflációs lepusztulás váltott fel. A szelerozió nyomán megindult a futóhomok-képződés, és különböző futóhomokformák és deflációs⁶ mélyedések képződtek. A homokmozgást a 19. században erdősávok telepítésével fekeztek meg. A Nyírség mezőgazdasági szempontból fontos terület. Legfontosabb terményei a burgonya, az alma, a dohány és a szilva.

NYÍREGYHÁZA a Nyírség fővárosa. 120 ezer lakosával Szabolcs-Szatmár-Bereg megye székhelye. A térség közlekedésében kulcshehelye van. Nevét a krónikások 1215-ben említik először.

⁶ Defláció: a szél felszínalakító munkája.

Nyír alakban. Az -egyháza utótag arra utal, hogy a templomos hely volt. Jelentősége a török hódoltság idején lecsökken.

A török alatt csaknem elnéptelenedett homokpusztákra a török kiűzése után a Károlyi-család szlovákokat („tírpákok”) telepített tanyacsoporthoz, úgynevezett „bokortanyák”-ba. A magyar és szlovák lakosság, megköve a futóhomok, virágzó mezőgazdaságot teremtet. II. József 1786-ban a telepést mezővárossá nyilvánította. 1876 óta megyeszékhely.

Jelentős egyháztörténeti eseményként I. Ferenc József 1912. május 6-án megalapította a Hajdudorogi Görögkatolikus Egyházmegyét, amit Szent X. Pius pápa (a Christifidèles Graeci kezdetű bullájával) szentesített. Miklós István püspök 1914-ben átköltöztet Nyíregyházára, ahol ma a Cessziós stílusú püspöki palota és a teológia működik. Itt kapott helyet a Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény is.

A Debrecen–Nyíregyházi (római katolikus) Egyházmegyét II. János Pál pápa alapította 1993-ban (Hungarorum Gens kezdetű apostoli konstitúciójával). Az egyházmegye Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyét foglalja magába, Debrecen székhellyel. Társzékesegyháza a nyíregyházi kettő-tornyú, Nagy Virgil tervezte, eklektikus stílusú Magyarok Nagyasszonya-templom, amely korábban plébániatemplom volt.

Megyeszékhellyé 1876-ban vált. 1990-ben megyei jogú város rangot kapott. Ma az ország 7. legnagyobb városa. A város nem csak megyeszékhely, hanem az ország keleti régiójának gazdasági, kulturális, oktatási és kereskedelmi központja is. A megyeszékhellyé válás óta eltelt 120 év alatt a fejlődése töretlen, s így napjainkban egy szép nyitott város fogadja az ide érkezőket. Fejlett üzlethálózata és forgalma, valamint Sóstó Gyógyfürdő révén az idegenforgalma is növekvőben van.

Nyíregyházán született Krúdy Gyula (1878–1933), a modern magyar próza egyenl hangú kiváló mestere és Váci Mihály (1924–1970) költő, vála-

mint Benczúr Gyula (1844–1920) festő.

A Kossuth téren a Kossuth-szobor és az első világháborús emlékmű mellett érdekes a Nagy Sándor készíttette Örökvaltság emlékoszlop amelyet 1974-ben az örökvaltság 150 éves évfordulóján emeltek. A nyíregyházaiak életének legfontosabb eseménye az 1824-es örökvaltság volt, amikor megváltották magukat a földesúri joghatóság alól. A tér nyugati felén van Nyíregyháza legészbb középülete, az eklektikus egykori Városháza. Tervezte Benkő Károly. A tér díszburkolata a bolygókat megformáló kilenc kör alakú mozaikkal a Naprendszeret jelképezi.

A Kossuth tér déli oldalán, egy 1944-ben legett házban született Benczúr Gyula, a 19. századi magyar történelmi festészet jelentős alakja. A Városházával átellenes oldalon áll a Nagy Virgil tervezte kettő-tornyú, neogót római katolikus templom. 1904-ben szentelték fel. A Kossuth tértől rövid sétával érhető el a görög katolikus templom. Itt találjuk a görög katolikus püspökséget is. A templom mögötti hangulatos Szent Miklós tér

közepén Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész Szent Miklós szob-
ra áll.

A Széchenyi út kettős, parkosított térre vezet: a Bessenyei téren áll a névadó szobra Kallós Ede alkotása. Bessenyei György író, költő, Mária Tere-
zia testőre volt. A tér végében áll az Alpár Ignác tervezte Móríc Zsigmond
Színház, előtte Kiss Kovács Gyula Thália-szobra. A színháznak 1981 óta ál-
landó társulata van. Közéleben állították fel a város szülöttének, Váci Mihály-
nak a szobrát. A Benczúr téren szintén a névadó festőművész szobra áll,
amely Fekete Géza alkotása. Itt található a Jósza András Múzeum gazdag ré-
gészeti, néprajzi és képzőművészeti anyaggal, Krúdy- és Benczúr-gyűjte-
ménnyel. A múzeum európai hírű régészeti gyűjteményét Jósza András
(1834–1918), Szabolcs vármegye tisztii főorvosa alapozta meg. A néprajzi
gyűjteményt az utód, Kiss Lajos hozta létre. Ő teremtetette meg a Nyírség nép-
rajzi kutatását.

A Luther téren áll a város egyetlen műemléke, az evangélikus temp-
lom, Giuseppe Aprili tervai alapján épült 1786-ban. A tornyában lévő 12 ha-
rang óránként ősi zsolnárdallamokat zeng.

A Hősök téren áll a Vármegyeháza impozáns épülete, amelyet Alpár
Ignác tervai alapján 1892-ben építettek. Az épület homlokzatának két fülké-
jébe Szabolcs vezér és Szent István alakját helyezték el. A téren álló Hősi
emlékművet Kisfaludi Stróbi Zsigmond tervezte. A szomszédos Október 23.
térén áll Ott Lajos hangulatos kakasos ivókútja.

A város talán legérdekesebb modern épülete a Váci Mihály Művelődési
Központ, Bán Ferenc alkotása. A közelében helyezték el Tilles Béla Elefánt-jel-
képező krómácel plasztikáját.

Sóstó Gyógyfürdő Nyíregyházától hat kilométerre fekszik. Korábban
csak az Igrice-patak vizével táplált, 14 hektár kiterjedésű, 1,5 m mély alkali-
kus-szikós vízü tö csillagot írt. Később négy mélyfúrással 50°C Jódos-bró-
mos gyógyvizet nyertek, amely bel- és növénygyászati, illetve légző- és moz-
gásszervi betegségek gyógyítására alkalmas. Kádfürdő, uszoda, termál- és
hidegvízü strand, a Krúdy Vigadó és a Sóstói-Múzeumfalu, a megye népi épí-
tészeti emlékeivel, várja az ideérkezőket. A 24 hektáros Nyíregyházi Állat-
park a budapesti állatkert után a legnagyobb hazánkban. 150 féle állatfajta
mintegy ezer egyede él itt.

MARIAPÓCS Földünk egyetlen, nagy jelentőségű görög katolikus Ma-
ria-kegyhelye. 1696-ban a templom Mária-képek szemeiből könnyek pe-
regtek. A jelenség 18 napig tartott. A hivatalos vizsgálat jegyzőkönyvét 56
tanú – köztük gróf Corbelli János tábornok is – aláírta. I. Lipót rendeletére a
képet Bácsbe vitték. Ma is a Szent István-dómban látható. Többé nem könnye-
zett. A róla készült másolat azonban Mariapócson ismét könnyezett. A kegy-
hely kettőrnü temploma és mellépte a bazilita rendház a 18. században épült.
Közéleben Zarándokház is épült. A templom belsőjének egyik legművészb

része a fából készült, aranyozott és áttört ikonosszázon (képfal), amely a külső és belső szentélyt egymástól elválasztja. A másik érték az északi oldalon lévő Maria-kegyőltár parkányos, konzolos, díszesen aranyozott építménye, amelynek oltárképe a korábban könyvezett Maria-kép.

A könyvezés 250. és az unitus (egyeseűs) 300. évfordulóján XII. Pius pápa a kegytemplomot a „basilica minor” rangra emelte. Mártaócás II. János Pál pápa 1991. évi magyarországi látogatásának egyik jelentős állomása volt. Mártaócáson 1749-ben telepedtek meg a bazilita szerzetesek és építettek rendházat.

NYÍRBÁTOR A középkorban a Bátor nevű birtok helyezkedett el ezen a tájon. Kun László ezt a birtokot a Gutkeled nemzetségből származó Berecknek adományozta a 13. században. Bereck leszármazottai erről a birtokról nevezték magukat Bátoriaknak. A Bátori-uradalom központja, Nyírbátor, a 14. században már fejlett mezőváros volt. Ekkor telepedett ide a miniorita szerzetesrend. A település nagyobb arányú fejlődésére a 15. században került sor, amikor a kenyérmézei győzelem (1479) után Bátori Istizadban került sor, amikor a miniorita templomot és a miniorita templomot, a mai református templomot és a miniorita templomot. Az alapítót ez utóbbiba temették el 1793-ban. Nyírbátorban a református vallást 1550 után eccsed! Bátori György terjesztette el. A fia, Bátori István országbíró, zsolnátró, a Károli Biblia kiadásának (1590) egyik támogatója volt. Az ő idejében számoiták fel Nyírbátor katolikus templomainak berendezéseit. Ő vitelte át ősenek, István vajdának a sírlemékét és az 1511-ből származó pompás reneszánsz stallumot az akkor már felújított miniorita kolostortemplomból a református – volt Szent György – templomba. A 17. században ebbe temettek a Bátori-, majd az iktári Bethlen-család tagjai. Ez utóbbiak emelték házáink leg hatalmasabb fa harangtornyát a református templom előtt.

A református templom hatalmas csarnoktemplom, finom osztású hálóboltozattal. Déli oldalán hatalmas csücsíves, mérműves ablakai vannak. A szentélyben, a valamikori oltár helyén, az alapító Bátori István vajda vörös márványból faragott sírlapját lájuk a vajda alakjával. A lovagi páncélban ábrázolt alak jobbajában tornáláandzsát, baljában pallost tart, sarkantyús lábat pedig kuporgó oroszánra támasztja. A sírlap mellett Bátori István országbíró szarkofágja van. A reneszánsz stílusnak értékes emlékei a templomban: a szentélyben lévő hajdani pasztorium, felette elfalazott nyilas előtér bádos mellvéd és a déli szentélyfalban a hazánkban egyedülálló hármaspapíruőltűke. A déli kettős kapu a 15–16. századforduló legeszebb reneszánsz alkotásai közé tartozik. Valószínűleg Mátyás építeszének, János testvérnek az alkotása. A templom mellett magasodik az 1640 körül épült faszindelyházatú harangláb – az erdélyi egyházi-népi építészetű alkotások testvére –, benne a Bethlenek által öntetett haranggal. A fa harangláb előtt Tündi Lantos Sebestyénnek, a templom kertjében Liszt Ferencnek és Kodály Zoltánnak a szobra látható.

A szintén Bátori István által a 15. században épített minorita templom a település másik értékes műemléke. Kivül támpillérek, a déli oldalon hatalmas mérműves ablakok, a szentély északi oldalán pedig négyszétes alaprajzú alacsony torony van. Értékes barokk oltárak közül is kiemelkedik a hazánkban egyedülálló, Kruscsei János által építtetett Passió-oltár, amely előtt a 18. században passiójátékot adták elő.

A Bátori István Múzeum a minoriták 18. században a templommal egybeépült kolostorában kapott helyet. Itt értékes helytörténeti és néprajzi anyagot láthatunk. Nehány minorita szerzetes 1993-ban visszatelepült az ősi kolostorba.

Nyírbátor gazdag történelmi múltja, kulturális öröksége arra kötelezi, hogy azt ápolják, továbbfejlesszék. 1967 nyarán csendült fel először a református templom ősi falai között Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusa, hogy megálposza a Nyírbátori Zenei Napok immár több mint három évtizedes hagyományát. Az évről-évre egyre rangosabb zenei esemény sorozat hangversenyein a magyar és a külföldi zenei előadóművészet kiválóságai léptek fel. Vezényelt itt többek között Vaszy Viktor, Ferenccsik János és Kobajasi Kencsio. (Más írásmóddal Kobayashi Ken-ichiro.) többször is énekelte a Psalmus Hungaricust Simándy József.

Nyírbátor közelében van a Bátorligeti-őslap Múzeumban ismerhetjük meg szeti értékeket a Bátorligeti-őslap Múzeumban ismerhetjük meg.

VÁJA A település értékes műemléke a **Vay-várkastély**, amelynek a közepre-sze a 16. században épült, míg tornyai későbbben. A helyreállított várban a Vay Ádám Múzeum Rákóczi- és a Rákóczi-szabadságharcról szóló kiállítása tekint-hető meg. A második emelet Rákóczi-teremben tárgyait Rákóczi a szabadság-kiüzdelem megindításáról 1703-ban Vay Ádám, majd ugyanitt az esetleges bekötés feltételeiről Pálffy tábornokkal. A terem mennyezetenek a freskója Lohr Ferenc alkotása. A magyarázó felirat szerint azt ábrázolja, hogyan mentette meg Vay Titusz Zsigmond királyt a nikápolyi csatában 1396-ban. Valószínűbb azonban, hogy a művész az 1427-es galambóci ütközetet festette meg.

A Hajdúság

A Hajdúság az a természeti-történelmi táj, amelyet keletről a Nyírség futóhó-mokja, nyugatról a Hortobágy szikes pusztája fog közre. A táj 70 kilométer hosszán és 15–20 kilométer szélességben terül el Hajdú-Bihar megye közép-vonalában.

Ezen a területen valamikor szigetként, egyben a Nyírség és a Hortobágy között vízválásként emelkedett ki a Pannon-hát, aminek következtében a folyóvízi elöntés is csak később, a környezet feltöltődése után következett be. Ez a vidék az ország egyik legjobb termőterülete, a mezőgazdaság ma is meghatározó szerepet játszik a Hajdúságban.

A város központja a **Bocskai tér**. Itt áll a református templom, amely eredetileg gótikus stílusban, erődfallal, sarkbástyáival körülvett erőd-templomnak épült. Mai romantikus formáját 1880–1882 között kapta, Czigler Győző tervei alapján. A templombelsőt a fából készült kazettás mennyezet, a kétémeletes karzat mellvédjei, a szöszék és a régi templomból származó városcsimer díszítik. **Orgonáját**, amely vidéki orgonáink egyik legnagyobbika, a pécsi Angster-cég készítette. A Hajdúkerület egy-kori székháza, amely a megye legrégibb, nem egyházi jellegű épülete, több építési periódusban alakult ki mai formájára. Hatalmas pincébörtönében többek között **Angyal Bandi**, a híres betyár is raboskodott. Az épület ma a **Hajdúsági Múzeumnak** és a Városi Bíróságnak ad otthont. Udvarán azoknak a **személyeknek szobrai** állították ki, akik tudományos, irodalmi vagy képzőművészeti tevékenységükkel hozzájárultak a város és a hajdúság ismertté tételéhez. Állando kiállítás a „Hajdúság története és néprajza” címet viseli. A tér másik oldalán a Bocskai Gimnázium románikus épülete áll. Őse már 1621-ben megvolt. Mai épületét 1864–65 között építették. Az 1905–1907 között emelt városháza egyemeletes, középrizalitos épülethépzésével a régi magyar megyeházák formai hagyományait követi. A tér középpontjában látható a **Bocskai-szobor**, amely azt a pillanatot ábrázolja, amikor a fejedelem átadja híres kiváltságlevelét a hajdúságot képviselő hajdú vitéznek. Hollo Barnabás alkotása 1907. június 2-ától áll ezen a helyen. A templom mellett helyezték el a hajdúvárosokat: Szoboszlót, Hadházat, Vámospércset, Nánást, Dorogot, Polgárt és Bösör-ményt jelképező hatalmas szoborcsoportot, a „**Táncoló hajdúk**”-at. Kiss István szobrászművész alkotása. A Sillye Gábor Művelődési Központ mögött az Európát szimbolizáló, kőből rakott térképen áll a II. világháborút áldozatait gyászoló női szobor. Varga Imre alkotása.

HAJDÚDOROG 1912 óta a hazai görög katolikus szertartású, magyar katolikus egyházmege (püspökség) központja. Első írásos említése 1301-ből való, akkor a Gutkeled nemzettség birtoka volt. A 17. század végén lett a Hajdúkerület egyik városa.

Legfontosabb látnivalója a városközpont közelében álló, görög katolikus székesegyház. A 17. században alapított templomot a 18. században barokk stílusban építették át. Mai háromhajós, bazilikás elrendezését 1868–1878 között kapta. Legértékesebb része a mintegy kétszáz éves, aranyozott keretbe foglalt, 54 képből álló ikonosztáza. Mellette található a város legrégibb műemléke, az egykori erődfal maradványa. Lakatos Aranaka emlékművét, amely XIII. Léo pápa egész alakos szobrát és annak a küldöttségnek a névsorát örökíti meg, akik a magyar nyelvű szertartás engedélyeztetése érdekében Rómába zárandokoltak, 1996-ban avatták fel a templom kertjében.

A város főterén, a Petőfi téren áll Fürtös György által *Zsolnay-kera-miából* készített **Hajdúk kútja**, amelyet a hét hajdúváros címere díszít. A vá-

ros másik terein, a Vasvári Pál téren áll Varga Imre Jákob küzdelme az anygalal című alkotása, amely a II. világháború áldozatainak állít emléket.

HÁJDÚTÁNÁS különleges idegenforgalmi látványossága az ország első strucctenyésztő farmja, amely 1993-ban létesült.

A Hortobágy

A Nyírség és a Hortobágy között észak-déli irányban egy 70 km hosszú és 15–20 km széles löszös táblás síkság, a Hajdúhát helyezkedik el. Ettől délnyugati irányban található, a Tisza bal partja közelében a Hortobágy, amely a pleisztocénben⁷ az északról érkező folyók hordalékukúpja, majd a holocénben⁸ a Tisza szabad ártérrellete volt. A körülbelül 100–200 méter vastag pleisztocén kori folyóvízi üledékre iszapos agyagos löszréteg telepedett. A 2000 km² területű Hortobágy tökéletes síkság. A folyószabályozások után lett igazi pusztai táj, szikesevéssé. A Tisza egykori medrében kisebb patakok, folyócskák (Kadarcs, Hortobágy) folydogálnak. Az ország egyik legszárazabb vidéke, évi átlagos csapadékmennyisége 500 mm. Napfényben gazdag, a napos órák száma évi 2000 óra. Az évi közepes hőingadozás itt a legnagyobb az országban: 24,5°C. Természetes, de másodlagos növénytakarója a füves pusztá. Különleges pusztai tájképi szépségei és érdekességei – végtelennek tűnő látóhatár, délibáb, csárdák, a pásztorelet ősi épületei és állattartói – révén az Alföld egyik legjelentősebb idegenforgalmi területe.

A Hortobágyi Nemzeti Park

1973. január 10-én valósult meg az első nemzeti parkunk, a Hortobágyi Nemzeti Park, 70 ezer hektár területtel. A Hortobágy földrajzi tája csupán egy része a nemzeti parknak, mert melllette számos egyéb védett tájrészlet szerepel még. A Hortobágyi Nemzeti Park alapító határozata legfontosabb feladatainak tekinti: a pusztá jellegzetes természeti értékeinek a védelmét, a sajátos pusztai tájkép, a növény- és állatvilág megőrzését, a hortobágyi különleges madárvilág zavartalan fészkelésének és vonulásának a védelmét. Területén a Debrecent Füzesabonnyal összekötő 33-as út halad keresztül. A 33-as úton érjük el a nemzeti park Nyugati Fogadóházát, ahol a Hortobágy múltját és jelenét bemutató kiállítás és a Patkós Galéria van. Szomszédságában (az egyeteki elágazásnál) a Patkós Fogadó várja a vendégeket.

⁷ Pleisztocén: a földtörténeti újkor negyedidőszakának 1,8 millió éve kezdődött és 10 ezer éve végét ért szakasza.

⁸ Holocén: földtörténeti jelenkor, 10 ezer éve kezdődött és ma is tart.

A Kaparó csárda közelében van az elágazás Nagyiván felé, ahol a Táj-ház néprajzi kiállítását tekinthetjük meg.

A csárda szavunk perzsa eredetű vándoroszó, amely hozzánk délszláv közvetítéssel került. A török kiűzése után az elnéptelenedett Alföldön egymástól nagy távolságra lévő településeket összekötő forgalmas utak mentén épültek pihenőhelynek az utasok és állatok számára. Ezért egymástól két etetés és itatás közötti távolságra épültek. Többnyire csak italt mértek bennük. A vendégek saját tarisznyából ettek, Lovalkat a falazott oldalú szekérrállásban fogták ki etetni, itatni. Ezek a szekérrállások a török karavánszervezők magyar változatai voltak. Málunk pusztaí fogadóként először 1773-ban említik a csárdákat.

A Nyugati-főcsatorna hídja előtt elágazó földút vezet a tálan legérdekesebb 18. századi csárdához, a Meggyesház, amely ma múzeumként mutatja be a csárda eredeti berendezését. A csárda mellett halad el a Hortobágyon átvezető eredeti, úgynevezett "középső út". Mivel ezen szállították Máramarosból a tiszai révhez tütajon érkező söt, ezt a földutat ma is "Só út"-nak hívják. A csárda mellett kunhalom is van.

A nemzeti park halastavi bemutatóhelye egy régi útkaparóházban a Hortobágy vízi világát ismerteti. A halastó etetőtornya mellől ráláthatunk a halastavakra.

A Hortobágy folyó felett átvetve Kilenclenykő-híd bolthíveinek számáról kapt a népies nevet. A ma látható köhíd helyén régen fahíd állt, ám az egymást erő áradások és tüzek szűkés-gessé tették egy erősebb híd megépítését. Ez hazánk leghosszabb köhídj, hossza 167 méter. Előtte balra utelágazás van a pusztai központjába, Mátára, a Hortobágyi Lovasnapok színhelyére. Itt épült fel a pusztai reprezentatív fogadóhelye, az Epona Lovasfal. Mátán van a nóniusz lovakat tenyésztő központ. A szűkegulya, a rackanyáj és a pusztán kint lévő ménes megtekintéséhez itt lovaskocsit is lehet bérelni.

A hídról már jól látható Hortobágy központja, a Pásztorműzeum és környéke. A 19. század elején épült Pásztorműzeum "A hortobágyi pásztorélet emlékei" című állandó kiállítása bemutatja a sajátos pusztai pásztorelét, a helyi hagyományokat, a népszokásokat és a mindennapos használati szerzeszámokat. A tárlókban elhelyezett tárgyakon keresztül megismerhetjük az egykori pusztai világot, a pusztai állattartás kialakulását, meg tudhatjuk miként éltek régen a hortobágyi pásztorok, hol laktak, mit főztek. A kiállított szekerek és lovaskocsik a régi épületet idézik, a múzeum ugyanis eredetileg szekérrállás volt.

A Pásztorműzeum előtt látható Pásztorfiú-szobor Somogyi Árpád szobrászművész alkotása. A nyurga bronzszobor egy pásztorokalapban és bogatgyában ülő pusztaí embert ábrázol. A Hortobágy egyedülálló növény- és állatvilágát, páratlan népművészetét mutatja be a Hortobágyi Körszín.

A Pásztorműzeummal szemben, az út túlsó oldalán van a háromszáz éves Hortobágyi csárda. Az 1699-ben épült fogadót az évek során kétszer is átalakították: 1781-ben barokk, 1830-ban pedig klasszicista stílusban. A fehérre meszelt, nádterős csárda a népi építézet kiemelkedő alkotása. Faltan emléktábla hirdeti, hogy 1842 telén Petőfi itt írta a "Hortobágyi kocsmárosné" című versét. Ebben az időben még 40 csárda állott a Hortobágyot át-

netelt és Csokonai Vitéz Mihály, valamint Fazekas Mihály alakját ábrázolja. Alkotója Tóth András szobrászművész, Tóth Árpád költő édesapja. Továbbhaladva a városközpont felé, a Szent Anna utca sarkán találjuk a szecessziós Megyeházát. Dísztermének üvegablakait Kernstock Károly tervezte és a hét vezért ábrázolja. Falát és a mennyezetet stukkók és a megye településeinek címerei díszítik. Ezen a telken állt sokáig Debrecen első vendégfogadója, a Fehér Ió Szálló.

II. János Pál pápa 1993-ban az új Debrecen-Nyíregyháza egyházmegye püspöki székhelyévé tette Debrecen. Székesegyháza a Szent Anna utca elején álló, kéttornyos, szép barokk Szent Anna-templom lett, amit az itáliai származású Johannes Battista Carlone tervezett a 17. században, a piaristáknak. A főhajóját kétoldalt kapornasor kíséri, a falakat és a boltozatot díszítő stukkók, valamint a főoltár és a szöszeák az 1930-as helyreállítás után Waldner Gyula tervvel szerint készülték magas művészeti színvonalon, neobarokk stílusban. A főoltárkép Szent Annát ábrázolja Carl Rahi alkotása. A mellékol-tárok eredeti barokk alkotások. A freskókat Ungváry Sándor festette. A székesegyházzal szemben induló Batthyány utcában lakott Petőfi (16. sz.) 1848–1849 telén. Falán emléktábla emlékeztet meg róla. A Batthyány utca végén, a Kossuth Lajos utcában áll a romantikus (mór-bizánci) stílusú Csokonai Színház. 1865-ben épült Skalnitzky Antal tervvel alapján. Első előadásán a Bánk bánát játszották, Gertnuds szerepében Jókaine Laborfalvi Rózával.

A 12. sz. ház helyén álló főbírói házban kezdtek tárgyalni 1711-ben, a szatmári béke előtt, Károlyi Sándor és Pálffy János.

A 21. sz. házban, a régi Angol királyné Szállodában lévő Bunda vendéglőben gyakran megfordult Ady Endre debreceni újságitró korában.

A Piac utca és a Széchenyi utca sarkán találjuk a 18. században épült Református Kistemplomot vagy Csonka-templomot. Utóbbi elnevezése arra utal, hogy tornyát egy szelvíhar ledöntötte és újjáépítésekör nem kapott toronysisakot. A Széchenyi u. 6. sz. alatt van a város legregibb lakóháza a 17. század végéről. Vele csaknem szemben a klasszicista Podmaniczky-ház áll (Széchenyi u. 1.), amelynek a dísztermében ülésezett 1849-ben az országgyűlés főrendiháza. Később a cári csapatok tábornoka, Paszkievics szállt meg az épületben. A 4-es út a Széchenyi utcán át éri el Debrecen belvárosát. A 18. században épült 9. sz. házban volt hajdan a postakocsi-állomás. 1714-ben XII. Károly svéd király Oroszországból való menekülésékör itt töltött egy éjszakát.

A Kossuth és a Széchenyi utca kereszteződésétől a Piac utca már tényleg szélesedik. Itt találjuk (Piac u. 20.) az 1842-ben Povolny Ferenc tervét alapján épült klasszicista városházát. 1849 tavaszán itt lakott Kossuth Lajos, és itt ölték a koronát is. A tér nyugati oldalán lévő Arany Bika Szálló nevet a debreceni Bika családról kapta, akiknek már az 1600-as évek végén fogadó-juk volt ezen a helyen. Az épület régi szárnyát első olimpiai bajnokunk, Hajós Alfréd tervezte 1915-ben.

Ez az egyik legnagyobb vidéki szállodánk. A Piac utca a város szívébe, a Kossuth térbe torkollik. A teret a Református Nagytemplom zárja le. A templom a középkori Szent András-templom helyén épült 1822-ben, klasszicista ízlésben, Péchy Mihály terveit szerint. Itt hirdették ki ünnepélyesen a Habsburgok trónfosztását 1849. április 14-én. Kossuth karosszéke ma is a templomban van.

A templom előtt Kossuth Lajos szobra áll. Margó Ede 1914-ben készült alkotása. Mellsőalakjai a szabadságharc politikusai: a később kivégzett Perényi Zsigmond főrendiházi alelnök, Szacsay Imre képviselő, a „Függetlenség! Nyilatkozat!” szerkesztője és Könyves Tóth Mihály lelkész, aki *het évig Kufsteinben raboskodott*.

A Nagytemplom mögötti emlékkertben Bocskai István erdélyi fejedelem szobrát Holló Barnabás készítette 1906-ban. Itt áll a Gálvarabok emlékoszlopa is. Ez utóbbit a hitükért gályarabságra ítélt protestáns lelkészek emlékéért hirdeti, akiket De Ruyter holland admirális szabadított ki 1676-ban. II. János Pál pápa 1991-es látogatása során, engesztelő szándékkal megkoszorúzza az emlékművet.

A Református Kollegiumot 1546-ban alapították, és 12 évvel később már főiskolai rangra emelkedett. Az ősi kollegium épülete az 1802-es tűzvészben elpusztult. Az újjáépítés Péchy Mihály terveit alapján valósult meg. Oratóriumában tartotta üléseit 1849-ben a képviselőház és 1944-ben az Ideiglenes Kormány. A kollegium értékes könyvtárában 250 ezer könyvet, 152 öngyomlatuányt és egyéb könyveszeletit ritkaságot is találunk. Iskolatörténeti kiállításán sok érdekességgel együtt a kollegium diákjainak önkéntes tűzoltóegyesületi emlékei is láthatók, köztük a tűzoltáshoz használt kiszélesedő végű rudak, a gerundiumok. Az ősi iskola sok híres tanárral és diákkal dicsekedhet (Csokonai, Fazekas, Kazinczy, Kölcsey, Arany, Ady, Móricz, Medgyessy stb.). Móricz Zsigmond a kollegiumban töltött három és fél évének történetét írta meg a „Légy jó mindhalálig” című regényében. A kollegium mellett Kalvin téren áll Csokonai Vitéz Mihály szobra, Iszó Miklós alkotása.

Az Emlékkerttől nyugatra, a Perényi utcában Döszeghy Sámuel és Fazekas Mihály emlékművét látjuk, Somogyi Sándor készítette 1907-ben. Ők írták Földi Jánossal együtt az első magyar növénytaní könyvet. Sok növénynek ők adtak magyar nevet (például golyahír, nőszirm stb.), és ők alapították meg a régi Paptava helyén – mai Déri tér – a Füvészkertet.

A Déri tér nevezetessége a legértékesebb magyar múzeumok közé tartozó Déri Múzeum, amely 1928-ban neobaroikk ízlésben épült Györgyi Dénes és Münich Aladár terveit szerint. Előtte Medgyessy Ferenc a régészet, a történelmet, a művészetet és a néprajzot szimbolizáló szobrait helyezték el, amelyek a párizsi világkiállításra nagydíjat nyertek. A múzeum anyaga Déri Fülöp egyes kelet-ázsiai és képzőművészeti gyűjteményéből, valamint régészeti és helytörténeti anyagból áll. Több Munkácsy-kép mellett itt tekinthető meg a híres trilogia, az „Ecce Homo”, a „Krisztus Pilátus előtt” és a „golgota”.

A Nagyteleplomtól a Péterfia és a Simonfi úton jutunk a Nagyerdőbe. A 14 ezer hektáros terület északi része még ma is az Alföld háborítatlan ősi erdeinek részbeni maradványa. Részben újratelepítés is történt. Ez a terület az ország elsőként, 1939-ben védette nyilvánított területe. A Nagyerdő déli, város felőli része kultúrpark. A Nagyerdei körúton az 1933-ban Korb Flóris tervei alapján épített Debreceni Egyetem központjához érünk. Az épület előtti, szökőkútval ékes, francia stílusú díszparkban, a reformáció debreceni alakjainak a szobrai állnak (Melius Péter, Huszár Gál, Szeneci Molnár Albert, Komáromi Csipkés György). Az épület nyugati sarka mellett Varga Imre szobra, a „Pro-fessor”, az egyetem egykori híres tanárát, Hatvani Istvánt ábrázolja. Az épület mögött van a botanikus kert és az MTA Nappi fizikai Observatóriuma. Tovább a körúton az Orvostudományi Egyetem klinikai csoportja, a nagyerdei gyógyfürdő és strand, a Vigadó épülete, a csónakázó, a Stadion, a Vidám Park és az Allatkert, valamint az új sportcsarnok közeli lehet meg. Az Ady Endre út végén, a temetőnél épült meg 1932-ben az ország első halott-hamvasztója. A város híres nagyüzeme, a Biogal Gyógyszergyár Rt. is itt van.

HÁJDÚSZOBOSZLÓ 1925-ben olajkutatás közben, Pávai Vajna Ferenc irányításával, feltárták a 2032 m mélyről fakadó 78°C-os jódos-brómos és még 32 vegyianyagot tartalmazó gyógyvizet. Ez gyógyhatás szempontjából európai viszonylatban is az elsők között van. Idült izületi gyulladások, egyes idült női betegségek gyógyítására alkalmas. Ivókúra formájában hasznos gyomorsavultergés, elhízás, vesebántalmak és különböző zó hurok gyógyítására is.

Naponta 4 millió liter gyógyvíz tör a felszínre. A gyógyfürdő területén több nyitott és fedett medence, kádfürdő, ivócsarnok és fizikoterápia, valamint elményfürdő található. Legújabb létesítményként a 2000-ben átadott Aquapark olyan elményeket nyújt, amelyeket csak távoli tengervízpartokon élvezhet a résztvevő. A víz fölött üvegházak fűtésére hasznosítják. A fürdő előtti park különleges látványa a millennium évében felavatott Harangház. Benne 46 különleges alumíniumöntvényből készült harangot helyeztek el. A harangok között van a meghírsült világkiállításra szánt Villagharang és a Kölcsey-harang. A háttérben a magyar utolsó három halmon a Csodaszarvas, az Eletta és a Turul szobrai állnak. A Harangházat Rácz Zoltán tervezte, a harangokat az Oborzi Edit-Jeney Tibor művészhezaspár, a szobrokat Győri László készítette.

A Kalvin téren áll a 15. századi alapokra épült református templom, amelynek erődfala a település legéregibb emléke. A közelben van Bocskai István lovasszobra, Marton László alkotása. A Bocskai-szabadságharc után hajdúk telepedtek itt le, akik a szabadságharc katonái voltak, és jutalmul személyes szabadságot és földet kaptak, akárcsak a többi hajdúvárosban.

Az 1776-ban épült római katolikus templom érdekessége a város és a furdó történetét ábrázoló freskó. Ezt a pápa is megtekintette még krakkói érsék korában. Érdekes a görög katolikusok bizánci stílusú temploma is.

A Bocskai Múzeumban népművészeti anyagot találunk.

NÁDUDVAR A 4-es úttól 10 kilométerre van Nádudvar, ahol ma is virágzik az ősi fazekasmesterség. Jellegetességet a fekete, mázatlan edények és a dörzsléssel készített minták. Ezek Fazekas Lajos cserepesmester házi múzeumban is megtekinthetők.

KARCA a hajdan még önálló nagykunsgai terület székhelye volt. A Gyóffy István néprajztudóstól elnevezett Nagykun Múzeumban helytörténelmi anyaggal és a helyi népművészet alkotásaival találkozunk. Az 1830-as években klasszicista stílusban épült kúria több éven keresztül a nagykun káptány otthonául szolgált. 1968 óta ad otthont a múzeumnak. Kántor Sándor Kossuth-díjas fazekas népművész régi parasztportájan tájházat is nyitottak. Érdekes látnivaló a város szélén egy 19. századi szelmalom. Karacson közel 60 malom működött, közülük 11 szelmalom volt. Az ipari emlékek malomban részletesen megismerhetők az örös munkafolyamatai.

A szelmalommal szemközti Fogadóházban a Hortobágy különleges élővilágát bemutató állandó kiállítás látogatható.

A Berekfürdő felé vezető úton áll a Székelykapu, amelyet a testvérváros, Székelykeresztúr adományozott a városnak. E mögött látható a Nagykun Millenniumi Emlékmű kettős lovasszobra.

A kun népcsoport 1239 husvénján Kötöny vezetésével bebocsátást kért a Kárpát-medencébe. A monumentális emlékmű IV. Béla és Kötöny találkozását örökíti meg. A kettőjük között álló oszlop tetőjén pedig a Nagykunsg címerállata, a kettősfarkú oroszlán látható. Az emlékmű Gyóffy Sándor alkotása.

A Tiszazug

A Tisza és a Körös-torkolat közötti terület tartozik ide, amelyen holtágak, ártéri erdők, gyógygyfűrdők és arborétumok találhatók. Nyugat felől a Közép-Tisza-vidéki Tájvédelmi Körzet, kelet felől a Körös-Maros Nemzeti Park jelzik a határait. A települések közül ide tartozik a Szolnoktól délre induló 442-es út mentén található Martfü és Tiszaföldvár, valamint a 44-es út mentén lévő Tiszakürt, Cserkeszőlő és Kunszentmárton.

A Jászság

Az Alföld északi részén, a Tiszától nyugatra, a Zagyva és a Tarna folyók, valamint az Ágó patak által körülzárt vizek alkotja a Jászság, földrajzilag a Mátraaia folytatása. Ezer éve még mocsarakkal tarkított erdős, ligetes táj

volt. A hajdani mocsarak a folyók szabályozása és a belvizek elvezetése követ-
keztében tűntek el, s helyüket szikes pusztai társulások vették át.

A jásság legértékesebb ismert lakói középső kőkori halászok és vadászok
voltak, akik a folyók mentén északi vándoroltak ide Kr. e. 8000 körül.
Taksony fejedelem a 10. században a Zagyva alsó folyása mentén besenyő-
ket telepített le. Keresztény hitre térítésük céljából Jánosshidán premontri
prepostság létesült. A tatárok pusztítása után IV. Béla a mai Jásság elnépte-
lenedett területére jásszakokat telepített.

A jásszakok aian kötelekekből kieszakadt, irani nyelvet beszélő emberek voltak; földművelés-
sel és állattartással foglalkozó bizánci keresztény hitűek. Eredeti irani nyelvüket már nem
beszélik, de meg ma is erős etnikai tudattal rendelkeznek, szokásaikban, viseletükben,
népi kultúrájukban is megőrizték hagyományaikat.

Jásszaknak hívjuk a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye északnyugati
részén levő egykori jász kerület, 15 önálló jász település és három nem jász
eredetű közösség lakóit. A történetészek szerint a jásszakok a kunokkal együtt a
13. században költöztek be az országba. 1323-ban Károly Róberttől kivált-
ságokat nyertek: saját kapitányait és bírálk voltak, s Berénysek néven au-
tonóm közigazgatást hoztak létre. Gazdasági, vallási, nyelvi asszimilációjuk
a 15. században jelentősen előrehaladt, feudális privilégiumaik viszont szilárd
alapot biztosítottak etnikai különállásuknak.

A jásszakok a feudális függőség állapotába süllyedtek vissza, amikor
I. Lipót császár ezt az országrészt 1702-ben a Nagykunossággal és a Kiskun-
sággal együtt eladta a Német Lovagrendnek. Ez az állapot csak 1745-ben
szűnt meg, amikor Maria Terezia, az osztrák örökösödési háború katonái ál-
dozatvállalásai nyomán, engedélyezte a „megváltakozást”. A jásszakunossá
önerejéből kifírtette a földesúrnak az 580 ezer forintot, az uralkodónak felsze-
reltek 1000 lovas, a későbbiekre pedig vállalták a nemesi felkeltésekben
való részvételt és az országos adók fizetését. Maria Terezától megörösitve
visszakapták kiváltsággaikat. Ez az esemény volt a redemptio.
A paraszti gazdálkodás mellett több kismesterség is jelentőssé vált a
Jásságban, a szücsmesterség egyik központja lett.

JÁSSZBERÉNY

A Jásság fővárosa, Jász-Nagykun-Szolnok
megye műemlékekben leggazdagabb városa. A jellegzetes alföldi telepü-
lés a megye északi részén, a Zagyva folyó két partján fekszik.

Oklevelekben 1357-ben említik először Beren néven. A tatárjárás puszt-
ítása után a jásszakok letelepedésével indult meg újra a fejlődése. A 15. század-
ban a városba érkező ferencesek alapítottak kolostort azzal a céllal, hogy a
jásszakokat katolikus hitre térítsék. A török időkben a szultán magánbirtoka
volt. Ebben az időben vált Jászberény a Jász-Kun-Hármas Kerület közigaz-
gatási központjává. A redemptio után elte virágkorát és fejlődését. Az
1848–49-es szabadságharc küzdelmeiben is keményen kivették a részüket.
1849. április 3-án itt tartózkodott Kossuth Lajos, Görgey Artúr, Damjanich

János, gróf Leiningen-Károly, Joseph Wysoczky, akik innen indították el a di-csöcséges tavaszi hadjáratot. A Jász-Kun-Hármas Kerület 1876-os megszün-tetésével elvesztette kiváltságait, Jászberény megyeszékhelynek megfelelő rangját Szolnok veszi át.

A város látnivalóit a Lehel vezér tere, a Szentharomság tere és a Fe-rencesek tere találjuk.

A város főtere a Lehel vezér tér. Itt áll a Dérnye Múvelődési Központ, az egykori Lehel Szálló épülete. 1894-ben Steindl Imre műegyetemi tanár ajánlá-sára a város Monasztéry Szilárd műépítész tervei alapján Pilla Lipót rimaszom-bati építésszel készíttette. Az épület vizellátására saját artézi kút is furattak.

Dérnye Széppataki Róza 1793-ban született Jászberényben és 1872-ben halt meg Mis-kolcon. A magyar nyelvű színiátvés kiemelkedő alakja az egész országot bejárta és szí-vvel-jelekkel küzdött a nemzeti kultúránk felemelkedéséért. Legnagyobb sikerét Kolozsvá-ron aratta. 1837-ben a Pesti Magyar Színház, a későbbi Nemzeti Színház ünnepeit mű-vésznője volt. Vassas Károly által készített melliszobra a Jászberényi Margit-szigit főbőjára-tal található.

Előtte áll Zilahy Zoltán szobrászművész alkotása, a Korsós lány kúja, amelyet 1995-ben, a redemptio 250. évfordulója tiszteletére állítottak.

A Jász-Kun-Hármas Kerület Székházának terveit 1734-ben Anton Erhard Martinelli készítette. 1746-ben, amikor Mária Terézia engedélyezte a redemptiót (megváltást) és Jászberényt tette a Jászokun kerületek székhelyévé, ez lett a kerületek székháza. 1763-ban az udvarán börtönt építettek. 1827-ben klasszicizáló stílusban átalakították. 1867-ig a kerületek székháza, majd rövid ideig megyeháza is volt. Az épületben ma városi bíróság működik.

1849. április 3-án itt találkoztak Kossuth Lajos Gőrgy Artúr tábornok-kal, Damjanich tábornokkal és Bajza Józseffel. Erre ma a főterre néző falán elhelyezett emléktábla emlékeztet.

A tere épült fel 1839-ben a klasszicista homlokzatú Városháza épüle-te. 1914-ben és 1931-ben új szárnyakkal bővítették.

Közelében található a Jász Múzeum épülete. Az állando kiállítás a Jász nép eredetét, vándorlását, Magyarország való letelepedését, gazdálkodá-sát, népművészetét és szellemi kultúráját mutatja be. A helytörténeti anyagon kívüli időszakos kiállítások is vannak. Itt látható egy külön teremben a város szimbóluma, becses nemzeti ereklyénk, Lehel kútje.

Ismereteink szerint a kút a 10-11. század táján Bizáncban készült. A gazdagon díszített elefántagyar kútöt eredetileg valószínűleg cirksuzi játe-kok alkalmával használták. Erre utalnak a kút felületének magas művészi értékű, gazdag faragványai is. A kút Jászberénybe kerülésének idejéről, körülményeiről biztos adatok nem állnak rendelkezésre. Eddig ismert legko-rábbi ábrázolása, amelyet a Jászberényi Református Egyházközseg egykori pecsétje őrzött meg. 1642-ből való. A török hódoltság után a kút képe ráke-rült Jászberény város, a Jász-Kun-Hármas Kerület, valamint a Jászok kö-zsegek címerére és pecsétjére. Hatalmi jelvényként ünnepi alkalommal övön

viselte a kürtöt a jászok kapitánya is. De használták ivóként és jeles alkalmakkor meg is szőlatták.

A Jász Múzeum, eddigi szakmai és közművelődési tevékenységéért, 1999-ben elnyerte az *Ev Múzeuma* címet.

A múzeumalapítás gondolata 1873-ban – az országban elsők között – vetődött fel. Legfőbb szorgalmazója Sipos Orbán helyettes polgármester volt, aki fontosnak tartotta, hogy a jász történelmi emlékek méltó helyre kerüljenek. Kezdetben a városháza egyik udvari épületében helyezték el, s 1874-ben avatták fel. Mai állandó helyére – a városháza üresen álló loistálló-jába – 1931-ben költözött. A múzeum azóta is az 1842-ben épült, klasszicista stílusú, dór oszlopos, műemlék-épületben működik.

A *Szentháromság* téren állították fel 1926-ban Vass Viktor lovas-szobrát, a „*Huszárszobrot*”, az első világháborúban hősi halált halt jászkun huszárok emlékére.

A Római katolikus főtemplom vagy Nagyboldogasszony-templom 1332-ben gótikus stílusban épült. Többszöri átépítés során kapott barokk külsőt. 1685-ben a nyugati homlokzatának csúcsára tornyot építettek. 1722-ben újabb kétszintes tornyot építettek, 1759-ben a homlokzatot Mayerhoffer János keletre helyezte át. 1774–1782 között átépítették Jung József, Hacker József és Rábel Mátyas tervei alapján. A kőfaragó munkákat Conti Lipót végezte. A főbejárat fölött a város címere látható. A templomot 1782-ben szentelték fel. A toronydísz 1802-ben helyezték el. A főoltárra a tabernákulum tervét Pollack Mihály készítette. A főoltár fölötti képet 1883-ban Soldatis Ferenc Rómában festette, a mennyezeten lévő képeket 1909-ben Szirmai Albert alkotta. 1956-ban a toronysíksak leégett, amit 1968–1969-ben újjáépítettek. A templom mellett található az 1763-ban épült földépánia épülete. A *Szentháromság-szobrot* az 1831-es kolerajárvány emlékére állították fel. 1926-ban került mai helyére. A főtemplom szomszédságában találjuk a *Kalváriát*, népies nevén a *Palinkás keresztet*. 1752-ben Boleman János özvegye, Bálint Judit állíttatta. A népies elnevezés feltehetően onnan származik, hogy a térnek azon a részen árulták a palinkát két évszázadon keresztül, ahol a Kalvária eredetileg állt.

A Ferencesek terein áll a *Ferences templom*. A ferencesek a jászok téri-tésében nagy szerepet játszottak. 1460-ban Mátyas király engedélyével kezdtek a templomot és kolostort építeni, melynek birtokba vételét 1472-ben engedélyezte a pápa. 1526 után a törökök felédták, 1566-ban a templom hajóját istállóvá, szentélyét mecsetté alakították át. 1690-ben tértek vissza a ferencesek. Az 1700-as évek elején új tetőt és tornyot építettek rá. Mai barokk alakját 1770 és 1780 között kapta. A templomban láthatók az eredeti hajó és szentély támpillérei, a beépített ablakok csúcsívei. Főoltárképét Holló Endre, a fal képeket Steffek Albin festette.

Az 1840-ben a lebontott török várban megtalált csontokra helyezték el a török-magyar emlékművet 1909-ben. Az emlékmű Körmen-di-Frim Jenő szobrászművész alkotása.

A ferences kolostor 1472-ben épült. A török pusztítás után 1723-ban fogtak az új kolostor építéséhez. Terveit az Egerben működő Giovanni Battista Carlone olasz építész készítette. 1755-re fejezték be a keleti és nyugati szárnyát, illetve a déli szárny ma is teljes pompájában álló *ebédjét*. Az építkezést 1772-ben fejezték be. A kolostor *jelenleg* a Római Katolikus Egyházi Szereletszolgálat *otthona*.

Az utak mellett található szobrok közül a *Zagyva-híd mellett*, a *pásztorok védőszentjének*, Szent Vendelnek szobrát kell megemlíteni. A szobrot a juhászok szervezte, a Vendeliánus Társulat 1866-ban emelte. Szent Vendel jühareszt festett alakja magyar: széles karimájú kalapot, szűrt, tarisznyát és kulacsot visel, lábánál birkák fekszenek. Szent Vendel napján, október 20-án, a jászberényi juhártó gazdák társulata ünnepélyesen kivonult a szoborhoz, megkoszorúzta, majd birkavacsora mellett adták meg tisztelőiket a szentnek. Ez a hagyomány ma is működik.

A város legjelentősebb kulturális programozata a *Jászberényi Nyári Vigadalom Napok*, a *Csángó Fesztivál* és az *Európai Kisebbségek Folklor Fesztiválja és Konferencia*.

SZOLNOK

A város *ősi közlekedési útvonalon* épült. Ma is a legfontosabb vasúti és közúti tiszai átkelőhelyünk. Jász-Nagykun-Szolnok megye székhelye, 76 986 lakosa van. Szolnokot először a garamszentbenedeki apátság 1075-ből származó oklevele említi. Szent István óta várkapitányi központ. A török 1552-ben elfoglalta. 1847-ben Pest és Szolnok között épült meg a második magyar vasútvonal. Az 1849-es tavaszi hadjárat során itt aratta a honvédsereg első győzelmét Damjanich János vezetésével.

Régi üzemek közül működik a MÁV Járműjavító, a papírgyár, a cukor- és a Tiszamenti Vegyiművek. Jelentős a gabonatermelés és működő üzem még a Tisza Bútorgyár. Hazánk egyik legmodernebb, aluljárós rendszerű, elektronikus vezérlésű vasúti pályaudvara található itt, ahol 34 vágány fut keresztül. Együtt az ország egyik legnagyobb rendező-pályaudvara is itt van.

A városnak egyetlen jelentős műemléke van, a 18. századi barokk ferences templom, szép barokk oltárokkal és szöszékekkel. Az Alföld legnagyobb barokk templomainak egyike. A volt zsinagóga most a Szolnoki Galéria. A szép Tisza-parti sétányon van a győgyfürdővel egybeépült patinás Tisza Szálló. Mögötte van Verseghy Ferenc papkötő szobra. Ő fordította magyarra a Marsellai-é-t, és ő tanította magyarra József nádort. Szolnokon van elméleti és Széchenyi Gimnázium. A szálló mellett van a modernizált Szigligeti Színház épülete. A Kossuth téren találjuk a klasszicista Damjanich János Múzeumot gazdag helytörténeti anyaggal.

A Zagyva jobb partján a régi Tabánnak néhány skanzenszerűen meg hagyott háza áll. A bal parton, a hídfőnél találjuk az 1848–49-es szabadságharc legszébb többalakos emlékműét, amely Radnai Béla alkotása. Az emlékmű diadalív alatt ábrázolja Damjanichot. A szobor mögött van a Szolnoki Művésztelep, amit 1902-ben 12 festő alapított (Bihari, Kernstock, Mednyánszky, Vaszary stb.). A művésztelep kertjében van a szolnoki középkori vár köveiből összeállított torony.

MARTFŰ A két világháború között a cseh Bata cég építtetett itt cipőgyárat, ahová főként Tiszaföldváról toborzott munkásokat. A háború után a Tisza Cipőgyár nevet vette fel. Martfű – a templom nélküli város – Szent Tamásnak szentelt új templomát még a rendszerváltás után is csak a tiszaföldvári plébános – Tamási József – erőfeszítése nyomán sikerült felépíteni! 1995-ben. A Martfű Gábor tervezte modern és hagyományos elemeket ötvöző szép templom egyik érdekessége, hogy a Mohai Attila készítette színes üvegablakok a jövő magyar szentjeit ábrázolják: *báró Apor Vilmos* vértanú győri püspök; *herceg Bathányi Stálimann László*, a szegények orvosa – akiket a közelmúltban boldoggá avattak –; *Kaszap István*; *Mindszenty József* esztergomi bíboros és sek; *Marton Aron* gyulafehérvári püspök, aki – mint Mindszenty is – súlyos börtönbüntetést szenvedett el; *Bognér Mária Margit* vizitációs szerzetesnővér. Kiszöbön van Mindszenty József és Marton Aron boldoggá avatása is. A Szent Tamás-szobrot, egy érdekes modern feszületet és a stációkat is neves művészek készítették. A templomnak a vallásin kívüli erőteljes kulturális kiszárazása is van. Hangversenyekhez rendszeresen kiváló előadóművészeket hívnak meg, és vendégül látnak neves személyiségeket, hogy időszertű témákról előadásokat tartsanak. A templom szomszédságában épült meg a modern város-háza és a református templom is. Az előtűk lévő téren állították fel a millenium alkalmából Gyurcsák Ferenc Szent István szobrát.

TISZAFÖLDVÁR 14 ezer lakosával a Tiszazug legnagyobb települése. Kiváló gyógyhatású alkali-hidrogén-karbonátos, kloridos, 71°C-os hévizének jelentős jód- és fluoridtartalma is van. Reumás és nőgyógyászati betegségek gyógyítására alkalmas. A gyógy- és üszömedencével rendelkező fürdő a várostól délre fekvő sík területen fekszik.

A város érdekes látványója a Tiszazugi Földrajzi Múzeum a református templom szomszédságában, amely a táj gazdasági életét és néprajzának tárgyi emlékeit mutatja be.

A Kossuth utcai iskola tanítói lakásának a falán emléktábla hirdeti, hogy Kossuth és Damjanich itt készítették elő az 1849. március 5-ei győztes szolnoki csatát az osztrákok ellen.

A Tiszaföldvárhoz tartozó szőlő- és gyümölcsstermeiő Homok katolikusk templomának érdekessége, hogy itt látható a híres „Torinói halotti lepel” (amit Jézus halotti lepelének tartanak) másolata.

TISZAKÜRT A Tisza gátja mellett telepítette Bolza Péter és fia, József a 16 hektáros arboretumot. Sokféle fenyőfajta, öreg tölgy, platán és szilfák, valamint egzotikus növények teszik kedvelt turisztikai célponttá az arboretumot.

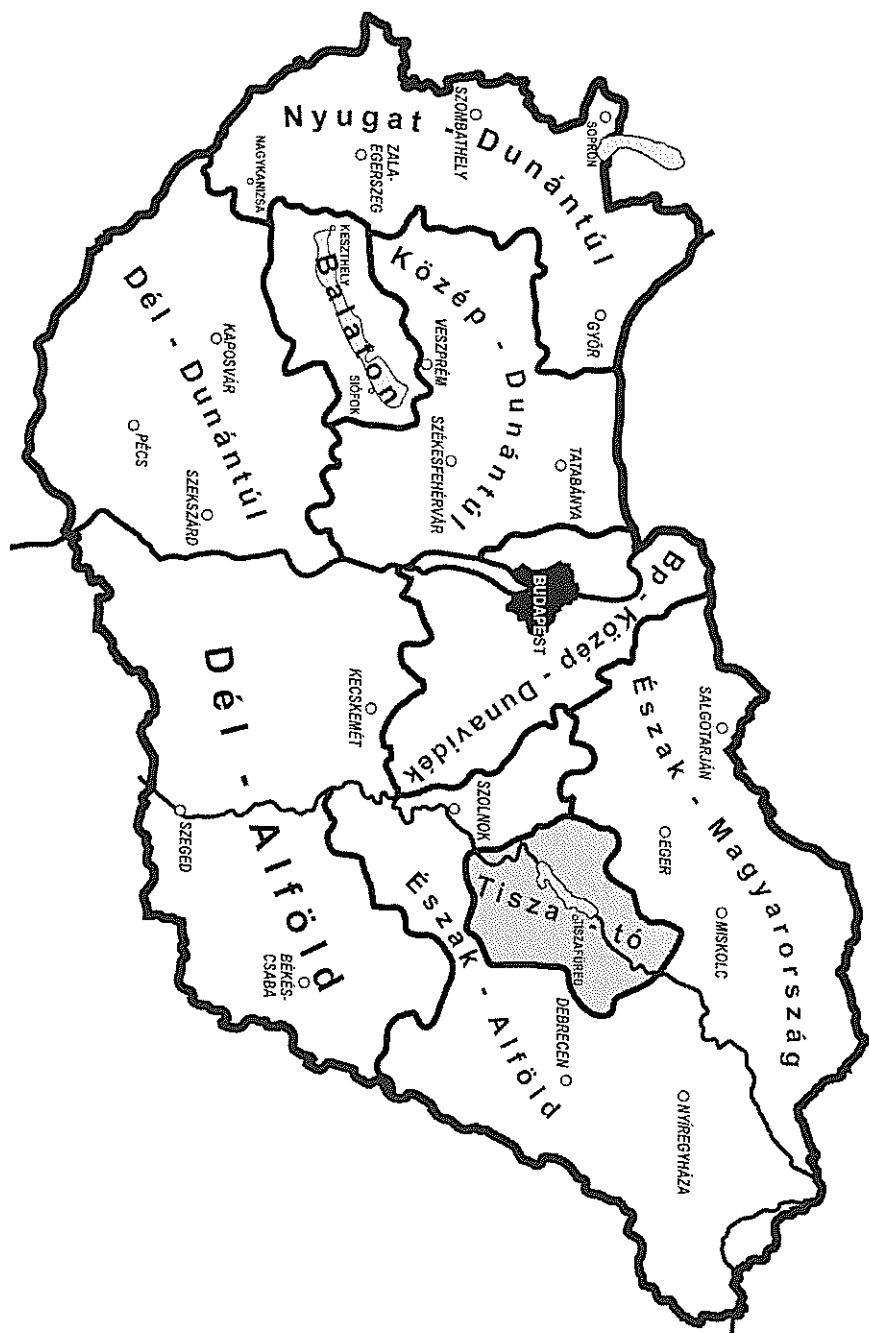
CSEKESZŐLŐ gyümölcs-, szőlő- és zöldségtermesztése jelentős. Hír-nevét azonban gyógyfürdőjének köszönheti. 1943-ban szénhidrogén-kutatás alkalmával tört fel 2311 m mélyről a 83°C-os, 4,4 g/liter oldott ásványi-anyag-tartalmú alkáli-kloridos, hidrogén-karbonátos, jódos, fluoridos gyógyvíz, amely mozgásszervi és gyulladássos betegségek gyógyítására alkalmas. A gyógyvízre nyitott és fedett gyógymedencék épültek, amelyeket kiépített, zárt, parkosított terület vesz körül. Megfelelő turisztikai szolgáltatásokat is le-tesztettek.

KUNSZENTMARTON A Hármaskörös mentén fekvő Kunszent-marton nevében is viseli védőszentje nevét. Templomát is Szent Mártonnak szentelték, amelyet Jung József tervezett 1748-ban. A szentet ábrázolja templomának főoltárképe is, ami Kracker János Lukács alkotása. Ezenkívül, november 11. környékén Szent Márton-napi kulturális programokat szervez-nek. A Körös–Maros Nemzeti Park részeként védelem alatt állnak a Körös ár-teri erdeinek, rétjeinek és holtágainak jellegzetes növényfajta-sulaisai és állati-ága.

TÜRKEVE Itt kell megemlékeznünk a türkeivel Finta Múzeumról. Finta Sándor készítette a cleveandí Petőfi- és Madách-szobrot, a Los Angeles-i, Pittsburgh-i és St. Louis-i Kossuth-emlékművet. Az említett múzeumban lát-ható szobrokat a Finta testvérek, Gergely és Sándor ajándékozták szülőváro-suknak, Türkevén.

MEZŐTÚR nevével már Anonymusnál és a Váradi Regesztumban is találkoztunk. A város évszázadok óta híres kerámiaiparáról („körösök”). Leghíresebb a Badár Fazekascsalád. A Badár Emlekcsoba és alkotóház mu-tatja be munkásságukat. A Turi Fazekas Múzeum a több száz éves mezőtúri fazekasságot ismerteti. A híres túri lövőaszt augusztusban ma is megrende-zik. Petőfi 1847-ben az itteni Zsindeleyes csárdában írta az „Utazás az Alföld-ön” című versét. Itt működik az ország egyik legrégebb középiskolája, az 1530-ban alapított Református Gimnázium.

A Tisza-tavi régió

A régió területéhez tartozik a következő négy megye egy-egy része: Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye.
A Tisza-tó az Alföldön, a Közép-Tisza völgyében helyezkedik el. Nyugatról a Jászság, északról a Hevesi-síkság és a Borsodi Mezőség, keleten a Hortobágyi Nemzeti Park és délről a Nagykunság fogja közre.

Természeti adottságok

A Tisza-tó nem természetes földrajzi képződmény, hanem emberi beavatkozás eredményeként jött létre. 1967-1973 között a Kiskörénél megépült - Tisza II. Vízlepcső révén egy síkvidéki átfolyásos tározó létesült. Ez az árvízvédelmi gátak közötti, hullámtéri terület valójában egy olyan folyószakasz, ahol a duzzasztást követő vízszintemelkedés lehetővé tette, hogy az egykori mederreszletek, morotvák, árvízjárta laposok és rétek egymással összefüggő vízrajzi-hálózati rendszere alakuljon ki.

A Tisza 37 km hosszan folyik át a tározó területén. Magának a Tisza-tónak a területe 127 km². Szélessége változó (6 km). Vízmélysége változóan néhány decimétertől több mint 2 méterig terjed (a Tisza medervonalaiban 7,6 m). A tározott vízmennyiség több mint 300 millió m³. A tó vízének minőségét szinte kizárólag a Tisza vízének állapota és annak változásai határozzák meg.

Eghajlata azonos a tározót körülvevő Alföldével, tehát mérsékeltén meleg, száraz. Az évi középhőmérséklet 10°C körül. Magas a napsütéses órák száma, évi 1900-2000 óra közötti. Az évi hőingadozás az országos átlagnál magasabb. A csapadékok évi értéke 500-560 mm között van. Leggyakrabban az északkeleti szél.

A tó vízi és mocsári növényzete, mind a területet, mind a fajok számát tekintve, egyre gazdagszik, mintegy 87 fajta növény található a területen. Az állatvilág gazdag. Számos hal-, madár- és egyéb állatfaj található itt van a tiszafüredi madárrezervátum, amely nemzetközi egyezményrel is védett terület és a Hortobágyi Nemzeti Parknak is része.

Gazdasági és kulturális adottságok

Húszt település tartozik a Tisza-tavi régió területéhez. A terület népsűrűsége 38 fő/km². A demográfiai folyamatok kedvezőtlenek, az utóbbi 10 évben több mint 2%-kal csökkent a lakosság száma. A „Tisza-tó fővárosa”-nak is nevezett Tiszafürednek is csak 14 300 lakosa van. A környék települései távol esnek az Alföld urbanizáltabb területeitől.

Közelkedési helyzete kedvezőtlen. Vasútállomása csak hat településnek van. A közúti megközelítésük csak a főutaktól történő leágazáson és alszobrendű bekötőutakon keresztül történhet. Az M3-as út Polgárig történt megépítése javított a közúti kapcsolaton. A kerékpáros turizmus viszont népszerű, mert földuton, illetve kevésbé forgalmas közúton körbe lehet járni a tavat, és Tiszacsésegénél a kerékpárút csatlakozik a Tiszafüred-tiszadobi országos kerékpárút-hálózathoz. A tó két partja között három helyen kompjárat, két helyen – Tiszafürednél és Kiskörénél – Tisza-híd könnyíti a közlekedést. Az idegenforgalmi földénnyben több helyen is lehetőség van sétahajózásra. Fejlesztési kívánják a hajóparkot és kikötőket.

A környezetvédelmet tekintve a tó közlekedésbeli hátrányát előnynek is tekinthetjük, hiszen közvetetten a természeti környezetet is szolgálja. Mivel ipari létesítmény állig van, így azok kedvezőtlen hatásával sem kell számolni.

A Tisza tó turizmusfejlesztési koncepciója szerint a Tisza-tó az ökoturizmus szígeete kell hogy legyen Magyarországon. Tekintve, hogy 1999-ben a Hortobágyi Nemzeti Park a Világörökség része lett, és a Tisza-tó északi felét területéhez tartozik, a fejlesztés célként jelölte meg a korszerű hulladékgazdálkodás és szennyvízkezelés feltételeinek megteremtését. A szezon meghosszabbításának lehetőségét öt alkáli-hidrogénkarbonátos termálfürdővel lehetne elérni. Tiszafüreden gyógyvízes termálfürdő és strand üzemel, mellette kemping is van.

Az Abádszalóki-tóból 14 km² területű nyílt vízterület, amely kiválóan alkalmas vízisportok művelésére. Különlegessége, hogy motoros járműveket

is lehet használni, mivel ez a fő legmélyebb része. Az abadászálói kikötő sőjával is rendelkezik, és a parton új apartmanházakat építettek.

A Sárud-tiszafüredi-medence már változatos vízmélységű, szigetekkel és holtágakkal tarkított terület. Vízinvázyenyzete, madár- és állatvilága gazdag. Evszázadokkal ezeltt ilyen lehetett a Tisza völgye. A horgászatnak, vadászatnak, de a csónakázásnak is fő területe.

A tiszafüredi madárrezervátum sekély vízborítású területe az ornitológusok kedvenc helye, mivel a vándormadarak fészkelő- és költőhelye. Az európai jelentőségű és védett madárelőhelyek ornitológiai szakmai turizmust vonzanak.

A Tisza-tó a Közép-Tiszaí Tájedelmi Körzet északi végéhez csatlakozik.

A Tisza-tavi régió kiemelt települései

TISZAFÜRED 13 ezer lakosával a régió legnagyobb települése és idegenforgalmi központja. Területét már ósidők lakták. A régészeti feltárások során itt egy települést és temetőt találtak az Árpád-korból. A város nevet 1273-ban említi először az írásos források Füred néven. Középkori történelme során többször elnéptelenedett. A 18. század végétől jelentős mezővárosi szerepet töltött be. 1833-ban épült az első állandó hídja a Tiszán, amely új lendületet adott a város fejlődésének és a település jelentőségét is növelte. 1849-ben itt volt a szabadságharc hadserégének főhadiszállása. Innen indult a tavaszi hadjárat is. A 19. század végére kiépültek a vasútvonalak, megindult a polgári fejlődés. 1984 óta város.

A szabadságharc egyik tábornokáról elnevezett Kiss Pál Múzeum a klasszicista stílusú, 1840 körül épített Lipcsey-kúrtában kapott helyet. Az épület érdekessége, hogy 1849. március 4–5-én ebben az épületben találkozt Kossuth és Görgey. A múzeum az 1877-ben alapított Tiszavideki Régészeti Együletből jött létre. Alapítója: Tariczky Endre katolikus plébános, a korabeli tudományos és közélet ismertebb szereplője. Amatőr régész, aki Tiszafüred környékén számos ásatást végzett. Az egyület alapgyűjteményét ásatásainak leleteivel, történeti dokumentációkkal, érmekkel, természettudományos és néprajzi tárgyakakkal növelte. Ez a jelentős, közel 15 000 tárgyat tartalmazó gyűjtemény a II. világháború során részben megsemmisült. A megmaradt gyűjteményből alakult meg 1949-ben az ország első Falumúzeuma. 1952-ben költözött mai helyére és Kiss Pál (1809–1867) honvédtábornokról neveztek el, aki a szabadságharc leverése után itteni birtokain gazdálkodott.

A múzeum régészeti, néprajzi, történeti és természettudományi anyagokat őriz. Gyűjteményében két eredeti Kossuth-levelet is őriz.

A Nyüző Gaspár Fazekas Tájházaiban a tiszafüredi fazekasság történetét ismertetik. A kiállítás az 1839–1910 között élt neves fazekas népi klasszicista lakóházában eredeti berendezési tárgyai, alkotásai segítségével mutatja be a fazekások munka- és életkörülményeit.

A város barokk református temploma műemlék jellegű épület, középkori részekkel. 1819 és 1827 között épült római katolikus templomát Nagyboldogasszony tiszteletére szentelték fel. Gyógyfürdője és szabadstrandja van.

ABADSZALÓK Szolnok és Tiszafüred között, a Tisza bal partján helyezkedik el. Tiszaabad és Tiszaszalók nevű községek egyesülésével jött létre 1896-ban. Abadszalók életét mindig meghatározta mezőgazdasági jellege, földrajzi és gazdasági tényezői nem kedveztek az ipar kialakulásának. A Tisza-tó létrehozása jelentős változást hozott a település életébe. A tó 127 km² nagyságú árterületéből 14 km²-es egybefüggő szabadvízfelület Abadszalóknál található, ezért itt épült ki az idegenforgalmi központ. Enyhe lejtésű, homokos vízpartja fürdőzésre kiválóan alkalmas. A vízisportok kedvelőinek paradicsoma. Az Attila-öbölben kijelölt területen engedélyezett a motoros vízisporteszközök használata. Az „Abadszalóki Nyár” rendezvény-sorozat kulturális, képzőművészeti és sportprogramjai évek óta a látogatók nagy számát vonzzák.

KKISKÖRÉ a Tisza-tó jobb partján fekszik, Heves megyéhez tartozik. Fekvésénél fogva állandóan lakott terület volt, a halászat és a mezőgazdaság állandó megélhetési lehetőséget biztosított. 1323-ban említik először. A török seregek felégették, a falu újratelepítése 1714-től kezdődött. Falumúzeumában érdekes helytörténeti gyűjtemény van.

Itt épült meg Magyarország legnagyobb vizgazdálkodási létesítménye, a kiskörei vízelépcső és vízerőmű. 1973 óta a felduzzasztott vízátározó a Tisza hajózhatóságát biztosítja. Innen a Tisza-tóból két öntözőcsatornát, a Jászágó- és a Kunsági-főcsatornát építettek ki. A mesterseges tó körül üdülőkörzet létesült. Itt a Tisza-tó partja, szigetei és öblei kiváló nyaralási lehetőséget biztosítanak.

POROSZLÓ a Tisza-tó kapuja. Jelentése: törvénysszola, aki a hatóság által kijelölt egyéneknek elfogja. A török hódoltság alatt elpusztított földvára és bencés kolostora jelzik, hogy az Árpád-házi és Anjou királyok idején jelentős szerepet játszott a környéken. A 18. század végén állították fel a kincstári sőhivatalt. Poroszló fontos tiszai átkelőhelye volt a Felvidékről az Alföld és Erdély felé irányuló személy- és tehertforgalomnak. 1828-ban mezővárosi rangban sőtárho hely volt. A 19. század második felében az egri káptalan, a szatmári püspökség birtokai voltak a területén.

SÁRUD A Tisza-tó itt egy nyugalmas öbölét vet, amit a nagy tőfelszínből náddal borított kis szigetek füzére választ el. Az öböl belső széle védett a hullámvierestől, ezáltal kellelmes strandolási, csónakázási és horgászási lehetőségeket biztosít. Érdekes a település népi építészete. Hagyományos formában épített lakóházai a vályogfalazatú, szarufás-torokgerendás, nyeregtes, vízvetős díszes deszkaoromzatos típushoz tartoznak. A falazat anyaga általában a vályog. Kőből, téglából uradalmi és egyházi épületek épültek. A tetőfedés természetes anyaga a nád. Még a templomot is náddal fedték.

Látványai közé tartozik a késő barokk, a Szentháromság tiszteletere felszentelt temploma. Belsejében találjuk az aranyozott fa főoltárt, amely a Szentháromságot ábrázolja.

TISZACSEGE földrajzi és történeti érdekességekben gazdag település. Az olaj kutatása közben 1972-ben feltört hévíz a falu elejében komoly változásokat idézett elő. A kiépült termálfürdő a reumások, az izomfájdalmakban és sörörs betegségekben szenvedők gyógyítására kiválóan alkalmas. A fürdő szomszédságában 500 fős kempinget alakítottak ki. A tiszai térség központiában lévő református templom műemlék. A 14–15. században épült gótikus stílusban, majd a 18. és a 19. században többször átépítették.

Népi építészeti műemléke az 1833-ban épített Zsellérház. A benne lévő múzeum bemutatja a 19. század végi paraszti élet rekvizitumait, eredeti berendezési tárgyait.

BEREKNYÉRDŐ A Karcag közelében található, 1000 lakosú fiatal kisközség kitűnő gyógyvizeinek, jó levegőjének, vendégszerető lakosainak köszönheti népszerűségét. Az 1922 óta önálló település nem rendelkezik gazdasági múlttal. Az 1920-as észteendőben még pusztán öt tanya szolgált a családok otthonául. 1925-ben kőolajfúrásokat kezdtek a környéken. Az 1928 januárjában feltört termálviz igen gazdag ásványi anyagokban: kalciumot, magnéziumot, jódot, brómot és kén tartalmaz. A következő években megkezdődött a fürdőtelep kiépítése. Napjainkban összesen kilenc medence várja a gyógyulni, pihenni és kikapcsolódni vágyó vendégeket. A termálvíz különleges összetevői elsősorban reumatológiai megbetegedések gyógyítására, vertikeringési zavarok kezelésére, idegrendszeri és nőgyógyászati panaszok csökkentesére, valamint balesetek utáni rehabilitációkra alkalmasak. A nyolc hektáros területű és mélyezkedő gyógyfürdő-komplexumban különböző méretű és mélyezkedő gyógymedencék, termálmedencék, felhőt- és gyermekmedencék, uszoda, nyak-, hát- és derekzuhany ellenszolgálatok, szulfürdő, gyógy- és víz alatti sugármasszázs, valamint elektrototerápiák

állnak a vendégek rendelkezésére. A fürdő területén, 21 hektáron két hor-
gásztó is létesült.

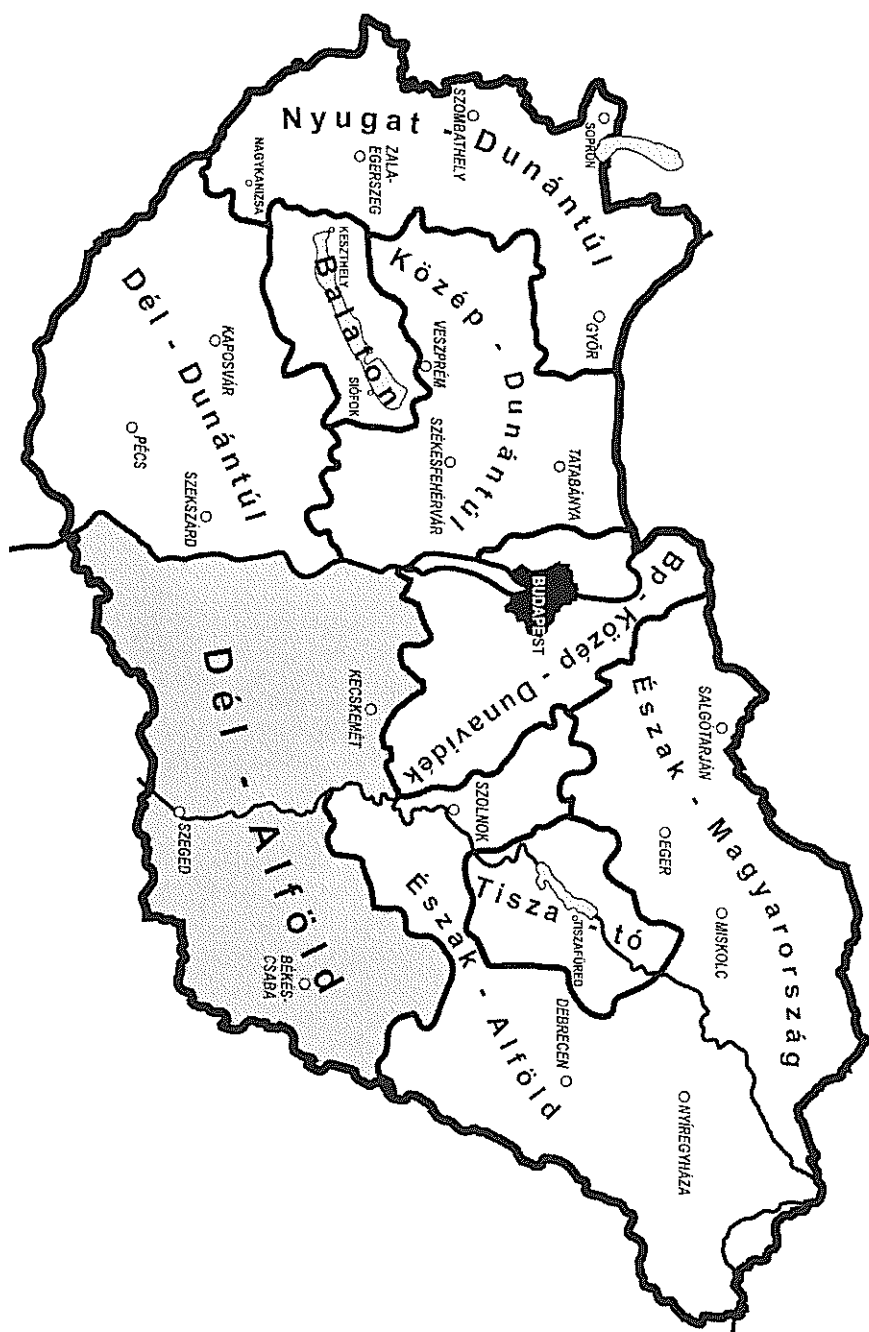
KUNHEGYES a Tisza-tó déli kapuja. A honfoglalás után letelepedő be-
senyők utódai, a tiszaderzsi nemések birtokolták a mai település ötét.
IV. Béla a kunok egy részét 1240-ben, majd a tatárjárást követően 1243-ban
telepítette a területre. Írásos dokumentumok a települést először 1311-ben
említik. Hegyesház néven egyházas hely volt, de még a kunok lakták.
A 15. században a Kenderecssy-család birtoka lett, akiknek rokonai kunok
voltak, így kun jogú település lett. A 16. század végén a tizenöt éves háború-
ban elnéptelenedett, később eladták a Német Lovagrendnek. 1704-től a tér-
ség a kunucok gyülekezőhelye volt, a Rákóczi-szabadságharc idején a lakos-
ság Rakamazra költözött. 1711-ben költöztek vissza. 1745-ben
visszavásárolta kiváltságait, 1811-ben mezővárosi rangot kapott. 1989 óta
város.

Látnivalói: 1827–1840 között Homályossy Ferenc és 1841–1844 kö-
zött Hill József terveit alapján épült reftermátus temploma. Az Alföld legna-
gyobb reftermátus templomai közé tartozik, befogadóképessége 4 ezer fő.
A város központjában áll a Györfi Lajos által 1988-ban készített Kun emlék-
mű. A szobor talapzata a település határában található kunhalmokat jelké-
pezi. Az emlékmű fölakja, a lován hátrafele nyúlózó vitéz, azoknak a kun
harcosoknak állít emléket, akik évszázadok során életüket áldozták az or-
szágért.

1779. szeptember 2-án királyi rendelet utasította a zömében refor-
mátusok lakta Kunhegyest, hogy a római katolikus templom építéséhez
telket adjon. A klasszicista stílusú templom 1829–1831 között
Homályossy János építész közreműködésével épült fel. Erdékessége,
hogy a költéséget Fischer István egri érsek végrendeletében magára vál-
lalta. A templomot Pyrker János egri érsek szentelte fel a Szentháromság
tiszteletére 1831 tavaszán. A Söház Kunhegyes leggrégebbi épülete.
1739-ben közösségházának épült, a város lakói azonban csak sőházként is-
merik. 1961-től a Városi könyvtárnak ad helyet. Pincegalériájában idősza-
ki kiállításokat rendeznek.

A város szélén áll a település egyetlen megmaradt szélmalma, amely
népi műemlék. Az 1800-as évek közepén épült, közel 130 ezer téglá felhasz-
nálásával. Utolsó tulajdonosa, a Komlósi-család 1970-ben berendezésével
együtt eladta az Országos Műemléki Felügyelőségnek, akik a szentendre-i
szkanzenben szereztek volna felállítani. Ez nem sikerült, 1990-ben a város
visszavásárolta.

A Dél-alföldi régió

A Dél-Alföldi Régió Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megye területének egészére terjed ki. Építészeti értékekben nem a leggazdagabb vidék, de a természet sokszínűsége kárpótást nyújt mindazért. Az „alföldi” nem egy homogén fogalom, hanem eltérő látványt tartogat a Duna-Tisza köze végeláthatatlan rónáival, a Körösök vidéke az ártéri erdőkkel és a kettő között a kanyargós Tisza a dúsz árterekkel és pazar holtágakkal. A régió három különböző adottságú, ám természetesen egyedülálló nemzeti parknak: a Kiskunsági Nemzeti Parknak, a Duna-Dráva Nemzeti Parknak és a Körös-Maros Nemzeti Parknak otthona.

A Dél-Alföld elsősorban a természethez kapcsolódó turisztikai termékeivel tűnik ki, úgy mint lovasturizmus, gyógyturizmus, öko- és vízi turizmus. Számos gasztronómiai és (nép)művészeti jellegzetesség, melyet a külföld „Hungaricum”-ként ismer, innen származik. A szegedi paprika, a kalocsai himzés és falfestés, a halasi csipke, a „fütyülő” barackpálinka, a makói hagyma, a bajai (tesztabételes) és a szegedi (csipős) halászlé, a csabai, gyulai kolbász, a messze földön híres falatnak számitó libamáj, a könnyű homoki bor, mind e táj kincse. Utóelnevezetlen természeti adomány a régió felszíne alatt rejtőzködő termálvízkincs. A fürdők közül kiemelkedik az országosan elismert gyógyfürdő, a Gyulai Várfürdő, a Kiskunmajsa Jónathermái Gyógyfürdő, avagy a Tiszakécskei Tiszaparti Termálfürdő, vagy az utóbbi időben komoly fejlesztésekkel büszkélkedő Orosháza-Gyopárosfürdő. A régió településszerkezetéből adódóan sok tanács van, melyek kihasználásával a falusi turizmus van kialakulóban. Építészeti értékei nem mennyiségűk, hanem minőségűk alapján értékelhetők. Olyan építészeti emlékek, műemlék-jellegű épületek találhatók itt, mint a szegedi Dóm, a kecskeméti Cifrapalota, a Kalocsai Erseki Palota és Könyvtár, a gyulai téglavár, amelyek egy-kor legkiemelkedőbb értékei képezik. De nem elhanyagolhatók a gasztronómiai hagyományok, a környék nevezetes borai, italai sem. Tavasztól ősziig mindenki talál kedvére való programot, kulturális szórakozásti lehetőséget:

közeliük tartoznak a Szegedi Szabadteri Játékok, a Gyulai Várjátékok, az ópusztaszeri rendezvények, vagy a Kecskeméti Hírös Napok. Turisztikai szempontból a régió fejlődésben és feljövésben van, távlatokat nyit – a meglévő adottságok minél jobb kihasználására – az itt élők szemleletének alakulása és a befektetések fokozatos megjelenése.

A Duna–Tisza köze

Az M5-ös, 52-es, 51-es és 44-es út és környéke

A Duna–Tisza közí hátság, hazánk legnagyobb homokvidéke, a Dunamenti–és a Tisza-árók közötti síkságai között helyezkedik el. A hátság az Ós-Duna hordatekkupjának a maradványa. Amikor a Duna a jégkorszak vége felé elhagyta ezt a területet, a szél az Ós-Duna hordatekkéből fútóhomokot halmazott fel. Így alakult ki az Alföld egyik legszebb és legváltozatosabb földrajzi tája. A táj egyedülálló földrajzi és biológiai értékeit, az 1975. január 1-jén életbe lépett alapítási határozat értelmében, a Kiskunági Nemzeti Park keretében védik.

KECSEKEMÉNY

a legregibb magyar településeink közé tartozik. Környékét már ósidók óta lakják. A honfoglaló magyarok a 10. században megtelepedtek e tájon. Ősi kereskedelmi útvonalak találkozásánál jött létre. Kecskemét mint mezőváros már 1368-ban szerepel Nagy Lajos király oklevelében. Ezt a jellegét évszázadokon át megőrizte, kedvező éghajlati adottságainak köszönhetően fejlődött a zöldség- és gyümölcsstermesztés. A török alatt mint hássz város megőrizte önkorányzatát és gazdaságát. Bár a felszabadító háborúban és a Rákóczi-szabadságharcban a város nagy károkat szenvedett, a 18. században fejlődésnek indult. Hűbéri terheit 1834-ben tudta megvaltani. A kiegyezés után lett önálló város. A ma már mintegy 110 ezer lakosú Kecskemét 1950-ben lett megyeszékhely és a régió gazdasági, közigazgatási, oktatási és kulturális központja.

A várost jellegzetes, parkokkal, terekkel fellazított, tipikus alföldi városképp jellemzi. A városközpontban a terek sora fogadja a látogatót, ahol a látványok zöme is található. A múlt század végén a kor divatos stílusában emelt épületek viszonylag jelentős száma miatt a szecesszió szabadteri műzeumaként is említi e történelmi városmagot.

Kecskeméten született Katona József (1791–1830), a Bánk bán írója, Fényes Adolf (1867–1945) festőművész és Kodály Zoltán (1882–1967) zene-

neszerző. Itt működik a nemzetközi hírű Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet. Művésztelepének épületeit Jánoszy Béla tervezte 1912-ben.

Az autóval érkező számára akkor táruul fel leghatásosabban a városkép, ha a vasúti pályaudvarról indul a városközpont felé.

A vasúti pályaudvar épületén emléktábla hirdeti, hogy itt született Kodály Zoltán 1882-ben. Edesapja itt volt teherfuvarozási pénztárnok. Az állomás előtt Katona József parkban van a Katona József Múzeum, amelynek legértékesebb gyűjteménye a nevezetes kunbábonyi avar fejedelmi aranylelet. A múzeum előtt a téren a város jeles személyeinek a szobrai láthatók.

A térre szélesedő Rákóczi úton érjük el a Szabadság teret, amelynek a sarkán áll a Márkus Géza tervezte szerint 1902-ben épült, színes majolika tetővel és disztízesekkel ékes szecessziós „Cifrapalota”, a Kecskeméti Képtár épülete.

A Rákóczi út másik sarkán áll a Tudomány és Technika Háza, amely eredetileg zsinagógának épült mór-romantikus ízlésben, Zitterbarth János tervezet alapján 1864–1871-ben. Építést Fischmann Henrik főrabbi, Fényes Adolf festőművész edesapja kezdeményezte. Az 1911-es nagy földrengés lak megrepesztette, a hagyományok szerint a helyreállítását a károkat, ekkor kapta a mai, lotuszvirág bimbójára emlékeztető érdekes kupoláját. Ez volt az első zsinagóga az országban, amelyet lebontás helyett külső architektúrájának megtartásával beüli átépítették, új funkciókat adva az épületnek. Erdekessége, hogy itt őrizik Micheliangelo 15 szobrának – Melocco Miklós által készített – hiteles másolatát.

A kötelező haladási irányt követve jutunk a Piaristák térére, ahol a Mayerhofer Andrást 1745-ben épített Piarista templomot találjuk. Szép barokk oltárai közül különösen értékes a privigyel (Szlovákia) piarista templomból idekerült főoltár/szószek. Legérdekesebb a „Szent Család-oltár”, közsmeretben neven a „Pásztorok oltára”. Építetói ugyanis Kecskemét környéki pásztorok voltak, akiknek az volt a kívánságuk, hogy az oltárakat csupa pásztorozentnek a szobra díszítse.

A templomhoz két oldalt a piarista rendház és kollégium csatlakozik. Itt tanult Katona József, Tancsics Mihály és Klapka György. A Piaristák tereén áll az 1933-ban épített Piarista Gimnázium és Általános Iskola épülete. A monumentális épület előtt a piaristák kezdeményezésére a város mecénásának, gróf Koháry Istvánnak új szobrát helyezték el 2001-ben. Koháry István a város egykori földesura, hadvezér, országbíró. Ő telepítette le Kecskemétet a piaristákhoz. Az autóval érkezők innen jutnak a város központjába, a Széchenyi térhez, ahonnan gyalogos séta keretében ismerkedhetnek meg a belváros látnivalóival. Az Aranyhomok Szálló mögött van az Ifjúsági Otthon: az 1906-ban átadott egykori Iparos Otthon jellegzetes szecessziós épület, homlokzatát a stílusra jellemző formák díszítik.

A VÁROSNEZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: Széchenyi tér – Kossuth tér – Szabadság tér – Katona József tér – Kéttemplom köz – Kossuth tér – Kalvin tér – Szabadság tér.

Sétánkat a Széchenyi téren, az Aranyhomok Szálló Janáky István által 1962-ben tervezett modern épületénél kezdjük. Kelet felől Makrisz Agamemnon nagyméretű olomplaszttikáját helyezték el, amely a termő tájat, a föld, a növény, az ember összetartozását jelképezi. A szálló előtti parkot Kalló Viktornak a város 600 éves fennállásának ünnepére készült szobra díszíti. A fekvő nőalak kezében a város gyümölcseit, barackot és szőlőt tart. A Széchenyi tér monumentális épülete az „Öreg templom” vagy *Nagytemplom*, amit copf ízlésben Oswald Gáspár piarista rendi építész tervezett 1774–1806 között. A templom a pápa 1993-as bullája alapján a kalocsai főszékesegyház társzékesegyháza lett. A bejárat fölötti szoborcsoport Krisztust ábrázolja, amint átadja Szent Péternek a mennyországot kulcsait. A homlokzat fölkeiben *Szent István és Szent László*, az oromzat szélein *Szent Péter és Szent Pál* szobrai állnak. A timpanonban a *Patrona Hungariae* dom-borműve látható. A templom főoltárképe „*Jézus Mennybemenetele*”-t ábrázolja, ismeretlen festő alkotása. A freskókat Roskovits Ignác 1902-ben, a mellékoltárok képeit Merész Gyula festette. Roskovits Ignác legjobb munkája a kupolán elhelyezett, 14 méter átmérőjű falikép, amelyen a *magyar szentek hódolnak Szűz Máriának*. Idegenforgalmi látványosságnak számít a Barackos Madonna. A Barackos Madonna oltára a város környékén termesztett gyümölcs dícsőítésére készült. A templom mögött a millenium alkalmából Szent István bronzszobrát helyezték el.

A templom előtt egy modern kompozíció, a címerdombon vonalak mutatják a magyar és nagyobb külföldi városok irányát és távolságát.

A Kossuth téren, a templom szomszédságában áll a magyaros szécsősi egyik legkorábbi és legjelentősebb alkotása, a Városháza. Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei szerint épült 1893–1895 között. Külső falán Petőfi Sándor-emléktábla van, amely arra emlékeztet, hogy Petőfi diakként, majd később vándorszínészként is itt lakott a városban. A homlozatot díszítő harangjáték – 1983 óta – óránként Kodály Zoltán Hárty-szvitjének dallamát („Kecskémét is kiállítja nyalka verbunkját”) játssza. 12,05-kor, 18,05-kor és 20,05-kor hazai és külföldi szerzők dallamai és magyar népdalok hallhatók.

A városháza impozáns díszteremének üvegablakait Róth Miksa, Kratzmann Ede, művészeti berendezését Rainer Károly, monumentális, 1200 kg súlyú aranyozott bronzcsillárját – 63 égye emlékeztet a történelmi Magyarországot meggyőző számára – Arkay Sándor császári és királyi műlakatos készítette. Faliképei a magyar történelem jeleneteit és nagy alakjait ábrázolják a Veszprődéstől Ferenc József koronázásáig, Székely Bertalan munkája. Felújított diszudvara zenés esték, színelőadások, hangversenyek színhelye. Tíz évig dolgozott az épületben Katona József, a Bánk bán szerzője, aki 1830. április 16-án, a késői ebédről visszatérve itt, a városháza bejáratánál

esett össze és halt meg. Az épület előtt egy kettétört kötömb emlékeztet halálára. A felirata: „*Itt hasadt meg a szive Kecskemét legnagyobb fiának.*” A ténen álló Kossuth-szobor Telcs Ede alkotása. 1906-ban állították fel.

A tér legregibb épülete a ferencesek 13. századi, de később barokkizált Szent Miklós-temploma. Közismertebb nevén a *Barátok temploma*. Kecskemét Szent Miklós (Mikulás) püspök patrocíniuma. Valószínű, hogy a város középkori pecsétjén szereplő Szent Miklós püspök botjának díszeként ábrázolt kecske kerülőhette át a város címerebe is. A templomban Bardon Alfréd akadémiai tanár érdekes modern freskóit találjuk: a kórus alatti boltzaton Szent Miklóst, az oldalalakkon Assisi Szent Ferencet és Szent Klárát, valamint Arpad-házi Szent Erzsébetet, a szentély boltzaton pedig a Bárányt és a négy evangélista szimbólumát.

A templom északi oldalán lévő romkert a 15. századi ossarium és – ennek alapjaira – a 17. században épült Szent Mihály-kápolna alapfalait őriz. A templom körkerítése előtt a 18. századi Kálvária domboorműve a tisztítóüzet ábrázolja. A kerítés kapui szép kovácsoltvas munkák.

A Katona József tén, a ferences templomtól délre áll a Katona József Színház. Eklektikus stílusban építették 1896-ban a híres bécsi építészek, Hellmer Hermann és Fellner Ferdinánd. Az emeleti oldalülkékben Kisfaludy Károly és Katona József szobrai láthatók. A színház oldalánál, a ténen helyezték el Vigh Tamás Katona József szobrát 1962-ben. A színház előtt barokk Szenthatáromság-szobor van. A ténen található az *egyikort Kiszina* gárból *kialakított Magyar Fotográfiai Múzeum*, amely a fotózás másfél évszázados történetét mutatja be. A Katona József ténről rövid gyűjteményével érhető el Katona József egykori szülő- és lakóháza. 1997 óta Emlékház, benne az író diákéveit, írói pályáját bemutató kiállítással.

A Kétemplom utcán ténünk vissza a Kossuth ténre. Az utca közepén a Kerényi József tervezte díszkút áll, Kiss Kovács Gyula világhírű művészeket ábrázoló bronzplaketteivel díszítve. A Kétemplom utcából juthatunk be a barokk, volt ferences kolostorban működő nemzeti hírvé Kódály Zoltán Zenepedagógiai Intézetbe. Földszinti folyosóján Kódály Zoltán életútját bemutató kiállítás van. A folyosót Fürtös Ilona gobelinje zárja le, ami Kódály művészetét szimbolizálja a *Psalmus Hungaricus* sorával. A *Psalmus Hungaricus* Kódály Zoltán Kecskeméti Végvár Mihály 16. századi költemenek 55. zsoltára írt versére komponálta. A hajdani szerzetesi refektórium (ébed-íó) ma *hangversenyterem*, de az udvaron is – a kolostor hajdani udvarában (quadraturájában) – tartanak nyáron hangversenyeket.

A Kossuth ténen áll a 17. században a szultán engedélyével épített református templom reneszánsz építészeti részletekkel. A Kálvin ténen van a klasszicista stílusban, Horfichter József vezetésével 1838-ban épült *Okollegium* épülete. Református iskolának épült, majd 1841-től főiskolai rangot kapott. Itt tanult Jókai Mór is 1842–1848 között. Jelenleg itt működik a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara.

A Duna-Tisza közén, a Kiskunsági Nemzeti Park védett területén a természet és néprajzi értékek ötvözete az alföldi gazdálkodás kultúrköréhez kötődik. A nemzeti park változatosságát mozaikos felépítésének köszönheti, mivel területi különböző táj- és élőhelytípusokat jelentenek meg. A Duna menti síkság nagy kiterjedésű szikeset – a Felső-Kiskunsági pusztát, a Felső-Kiskunsági tavak és Miklapuszta – kialakulása nem kis részben a másodlagos szikesedésnek köszönhető. Az 1800-as évek közepéig tartó, állandóan ismétlődő dunai árvizek és a tartós vízborítottság adta akadályozta összefüggő szikesek kialakulását. Amint az árvíz-menedzsment munkák és belvízelvezetések, valamint meliorációs tevékenység miatt az ország második legnagyobb szikes területe jött létre. A Duna-Tisza közén legnagyobb földrajzi tájegysége a Homokhátság, a Kiskunság és a nemzeti park legkaraktérsebb tája. Buckavonulatai csak néhány tíz méterrel magasodnak a Duna- és Tisza-völgy fölé, mégis e két nagy folyó vízválasztója. A Kiskunsági Nemzeti Park legkisebb területege az Alsó-Tisza-vidéken található, Lakitelek és Tiszaalpár között. A Szikra- és az Alpari-rét, közismertebb része a Töserdő, a kedvelt vízparti üdülőhely. Elővillága a tiszai árterek nyüzsgő életét őrzi.

A Kiskunsági Nemzeti Park

Az újkőleltűm huszártornós épülete a Szabadtság téren áll. A hazai szecesszió és az erdélyi építészeti szellemében létesült református főgimnázium és jogakadémia céljaira. 1911–1913 között Mende Valér tervei alapján épült. Diszterternének ablakait üvegmozaik festmények díszítik. A teremben Bartók Béla is hangversenyzett. Az épület északkélti sarkán van a Református Lelkész Hivatala és a Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára. Itt őrzik Sylvester Jánosnak Sárvarot 1541-ben kiadott Újtestamentumát. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Múzeumát az épület másik szárnyában nyitották meg, értékes egyházművészeti értékeket őriz. A megyeházától rövid sétával érhetők el a város legismertebb múzeuma: az ország első játékmúzeuma, a Szórákaténnusz Játékműhely és Múzeum. Épületét Kerényi József tervezte 1981-ben. Bence a világ számos országából gyűjtött, kapott 15 ezer darabos játékgyűjteménnyel. A Magyar Naiv Művészek Múzeuma egy régi, provinciális barokk épületben került elhelyezésre. Közében van a Magyar Népi Iparművészeti Múzeum. Bence mellett a két Kapoll, Kántor Sándor, Kis Jankó Bori alkotásai mellett a népművészet, népi iparművészet más kiváló mestereinek alkotásai. A Kiskunsági Nemzeti Park igazgatóságának épületét Farkas Gábor tervezte az alföldi népi építészeti stílusjegyeinek a felhasználásával.

TÖSERDŐ A Kecskenétről induló 44-es út Tiszaugnál lép át a Tiszán, és halad a gyulai magyar-román határátkelőig. Ezen az úton érhető el a Kiskunsági Nemzeti Park legkisebb kiterjedésű területe, a Töserdő és a szikrai Holt-Tisza. Az 1850-es években végrehajtott Tisza-szabályozás következtében létrejött 4 km hosszú holtágon tavi- és tündértózsza virágzik.

A partok mentén az árterít galérierdőkben bokorfüzesek, fűz-, nyár-, éger-, tölgy-, kőris-, szil-igetek, gyöngyvirágos ligetek és a fák törzsére felhúrt ritka lianos erdei szőlők találhatók. A buja árterít növényzet, valamint az ehhez csatlakozó alparti égeres és rét növény- és állatvilága a Tisza szabályozása előtt állapotokat őrizi. E táj már a honfoglalás idején hasonló lehetett, amikor 895-ben – Anonymus krónikája szerint – őseink a közeli alparti csatamezőn megütköztek Zalán seregével.

A természetvédelem és a turizmus érdekében összeegyeztethetőséget bizonyítva, a terület látogatható egyharmadán kiépített erdei sétatutak, pihenőhelyek, tűzrakóhelyek, szeméttárolók és tájékoztató táblák vannak. Kiliátókat Makovecz Imre tervezte. Mélyfúrásból 40°C-os termálviz tört fel, amelyre a Tösfürdő-strand épült.

LAKITELEK országosan ismert népfőiskolája révén jelentős kulturális központta fejlődött. A konferenciaturizmusnak is jelentős központjává vált.

FELSŐ-KISKUNSAGI TAVAK Kecskenétről indul az 52-es út nyugat felé, és Dunaföldvárnál lép a Dunántúli területére. Az út két oldalán a szikás tafelszín mélyedéseiben természetes úton kialakult szikás tavak láncolatát találjuk (Zab-szék, Kelemen-szék stb.). Ezek jellemzője a sekély, szódás kémhatású víz, kis szigetekkel, zombékokkal. A nagy madárvonulások újfáradnak, de 70–80 madárfaj költőhelyei is. A Borda-tanyából kialakított madártani kutatóbázis mellett madárflyelő torony is van. A Kelemen-szék madárvilágára nyaranta madárgyűjtőző tábor is szerveznek itt, ezért a nemzeti park madárrezervátumának tekinthetjük.

FÜLÖPHÁZI BUCKAVIDÉK Az 52-es úton, a 23-as kilométernél találjuk a Fülöpházi buckavidéket. Az Ós-Duna medréből fújta ki a szél a homokot, és rakta le nyugatról kelet felé haladva három buckarajban. Az első buckarajhoz tartozó terület ma már Európa egyetlen dunai eredetű érintetlen homokvilága, ahol a homok a szél hatására ma is mozog (Fehér-hegy). A területnek elsősorban felszínalakítási értéke van, de itt virágzik a kék szárnárkenyér és több más homokpuszta növény, és itt él a ritka ugattyúk. (A terület egy része kisérvével látogatható.)

BUGAC Közvetlenül Kiskunfélegyháza előtt kell letérni az M5-ös autópályáról a Bugacra vezető útra. Bugac a nemzeti park egyik legnagyobb kiterjedésű és legváltozatosabb területe. Ezen az egy területen megtalálható a nemzeti park többi területének szinte minden jellemzője. Több mint tízezer hektáron egymást váltogatják a homokbuckák, a homoki növényfajtakészletek,

a zombékók, turjánosok, a vadvirágos rétek, a nádasok, a szikes tavak, a termézetes erdőtaruslások stb.

A homokbuckák az ősbőrökkel és a pusztát nyugatról lezáró Nagyerdő egyedülálló tájképi látványosság Európában. Ez a táj szolgált bűvöheleddé a híres betyárnak, Bogár Imrénnek.

Bugacpusztán ősi típusú állattartás folyik, de korszerű genetikai elvekre megteleődött. A magyar szürkemarha, rackajuh, mangalicás sertés és egy 400 állatból álló Furioso ménes, amely tiszta vérvonala a sárvári grófi ménesnek, jelenti ma az ország egyik legfontosabb gébankját.

A tanyavilág – mint a nemzeti park más területein is – Bugacon is jelentős értéke a nemzeti parknak.

A tábla illó, Kerényi József tervet alapján megépített pásztormúzeum-ban a terület jellemző élővilágát, a pusztai történetét, a bugaci pásztoreletméneket, tárgyait, eszközeit láthatjuk. A közelében különöz pásztorepítmények (cserepy stb.) találhatók.

A vendégeket kocsiikon vizsik a pusztai látványokhoz és a hagyományos lovasbemutatóhoz. A Bugaci csárda és a Pásztor csárda kiváló magyarsó etellekkel fogadja a vendégeket.

KISKUNFELLEGYHÁZA A 13. század közepén betelepült kunok alapították a régi Főlegyházát. A város azonban a török időkben elpusztult. 1743-ban Pohradszky György jászkun kapitány vezetésével 219 család költözött ide Jászfenyvszazuról. 1753-ban Kiskunhalasról ide helyezték át a Kiskun Kerületi Kapitányságot. 1774-ben Mária Terézia mezővárosi rangra emelte.

Az egykori Kiskunfőlegyházi Római Katolikus Főgimnázium diákjai voltak Móra Ferenc író, Holló László és Szántó Piroška festőművészek. Ma az iskola Móra Ferenc nevet viseli.

A város észak-déli irányú főtengeyen haladva az első látványó a Kiskun Múzeum 18. századi barokk-copf épülete, amely eredetileg a Kiskun Kapitányságnak a székháza és börtön volt. Főlegyháza csak úgy lehetett a Kerület székhelye, ha rendelkezett börtönnel. Egyik része a híres Börtönmúzeum. Ennek az időszaknak a hiteles ábrázolása miatt Európában egyedülálló a *Magyar bűntörténet* című kiállítás. A börtönnek az 1860-as években Rózsa Sándor is lakója volt. A múzeum gazdag helytörténeti anyaggal rendelkezik. Az udvaron állították fel 1962-ben az eredetileg 1860-ban épült, hajdan a Kismindszent úton álló hatvitorlás szelmalmot. Ez a hat vitorlaja révén ritkaság, mert a szelmalmoknak általában négy vitorlájuk volt.

A városközponban találjuk a hazai szecsessió szép alkotását, a Zsolnay majolikával díszített városházát. A főútvonal másik oldalán van az 1819-ben épített „Hattyú-ház”, amely a nevet az ormfalán lévő, hatyút ábrázoló cégtől kapta. Az épület Petőfi apjának, Petrovics Istvánnak volt a mésszár-széke. Petőfi itt töltötte gyermekkorá egy részét. Ma Városi könyvtár van benne.

ne és Petőfi-kiallítás. A Hattyú-ház előtti téren áll Köllő Miklós Petőfi szobra, amely eredetileg a segesvári csatátérten állt. Onnan került először Budapest-re, majd 1922-ben, a költő születésének 100. évfordulójára, mai helyére. Alkotója az erdélyi, gyergyócsomófalvi Köllő Miklós.

A Móra Ferenc u. 19. szám alatt van Móra Ferenc (1879–1934) író szülőháza, amely emlékműzeum.

Az M5-ös úttól 5 kilométerre nyugati irányban érhető el a vidék legjelentősebb zarándokhelye, Petőfiszállás-Palósszentkút.

PETŐFISZÁLLÁS A Duna–Tisza köze legjelentősebb zarándokturizmusá Palósszentkút Mária-kegyhelyéhez kapcsolódik.

Palósszentkúton 1791-ben egy pásztor, a nyáját legeltetve, egy addig ismeretlen forrásra bukkant. A forrásból egyre erősödő fényt tört elő, majd a Boldogságos Szűz áldó alakja bontakozott ki, és a helyről mennyel hangokat hallott. Ezzel az eseménnyel indulnak meg a zarándoklatok a Szentkúthoz. A Szűz Mária tiszteletére felszentelt templom 1875-ben épült. A millennium alkalmából 1896-ban kápolna is épült. A kegyhelyet a pálos szerzetesek kapták meg 1940-ben. Ők építették a pálos plébániát és kolostort. Területének a kialakítására Kiskunfélegyháza 11 hold földet adományozott. 1948-ban Mindszenty József bíboros hercegprímás is meglátogatta a kegyhelyet, és egy nagyméretű templom alapkövét rakta le. A későbbi időkben azonban a pálos szerzetesrend is feloszlatták, rendfőnököket kivégeztek. Mindent államosítottak a kolostorban, kivéve a templomot és néhány szobát. Csak az 1950-es évek végén indul meg újra a kegyhely fejlődése. Ma pedig újra a pálosok irányítják a zarándokhely életét. A kisméretű templom Szűzanya-freskóját Takács István festette. A rendházban egy kis Mária Múzeum is működött, jelenleg az anyaga Mária-Besnyőn van. A kegyhely területén szép Lourdes-i barlang épült, szabadéltóltárral. Bozók István műköves építette 1976-ban. Prágai kis Jézus kápolnáját 1980-ban Sugár Gyula készítette.

Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark

A Nemzeti Történelmi Emlékpark a kulturális örökség védelmét, a honfoglaló magyarok életének, szokásainak bemutatását, néprajzi gyűjteményének gyarapítását, valamint annak minél szélesebb körben történő megismerését tartja fő feladatának. A jelenlegi emlékpark gondolata 1970-ben született. Ettől kezdve folyamatosan a feltárások a monostor romjainál. 1974-ben döntöttek Feszty Árpád panorámaképeinek, A magyarok bejövetelének rekonstrukciójáról és itteni felállításáról. 1977-ban megkezdődött a szabadéltóltárral és múzeum kialakítása. Az 1982 óta Nemzeti Történelmi Emlékpark néven

működő múzeum és kirándulóhely ma mintegy felszáz látnivalóval várja a látogatókat.

AZ EMLÉKPARK LÁTNIVALÓI: a középkori Szer monostorának feltárt romjai; Árpád Emlékmű; A magyarak bejövele című Feszty-körkép; Szabadtéri Néprajzi Múzeum; az Erdő-ember kiállítás; Nomád park.

Szer monostorának romjai. Anonymus szerint Árpád vezér itt tartotta az első országgyűlést. Itt ejtették szét az ország dolgának, majd „...a vezér azt a helyet Ondnak, Ete apjának adta a Tiszától a Botva-mocsárig és a Körtvély-tóig. Ond vezér leszármazottai a honfoglalást lezáró események emlékére templomot építettek a 11-12. század fordulóján. Falait – amelyet kétször tovább bővítettek – bizánci görög szerzetesek építhették. A pogány lazadások leverése után a 11. század vége felé nyugatról érkező bencés szerzetesek új típusú templomot és kolostort építettek. Minthogy királyi út mentén feküdt – mely a Balkánról Szegeden át Budára vezetett –, erős gazdasággal bírhatott. A korábbi épületet a 12. század végén a terület birtokosai rangjukhoz méltó, márvánnyal borított, szobrokkal díszített bazilikává bővítették, s megővezték a kolostort is. A tatárjárás után az újjáépített épületeket sáncárokkal és védőfallal övezték. Szer a 15. századra vámszedési és vásártartási joggal rendelkezett, központi mezővárosa lett a térségnek. A török 1526-os átvonulását még átvészelte, ám a tízenöt éves háború megpecsételte sorsát. A lakosság elmenekült, a török helyőrséget telepített a monostor maradványaiba. A 18-19. század fordulójától már Puszta Szerként emlegették a területet.

Az 1970-ben kezdődött ásátások a templom és a kolostor falait feltárták és szépen konzerválták. Még a díszes kapubélet román kori szobrai is – másolatban – a helyükre állították. A korábban feltárt, középkori harangöntő gödör alján csaknem hatvan talanul megtalálták egy középkori harang öntőformáját (2118 darabban). Az öntőforma restaurálása után Máté István szobrászművész és Makk József kohómérnök 1997 nyarán újra kiöntötte a feltornás bronzharangot. Püspöki felszentelése óta a romkert új díszé a Szent Gellért-harang.

Árpád Emlékmű – a dór oszlopokon nyugvó lépcsőzetes gúla – melyet az országalapítás ezredik évfordulójára emeltek Árpád vezér ültő alakjával, amelynek alkotópárosa Berczik Gyula és Kallós Ede. Az emlékmű körül a Királygáleriaiban kaptak helyet újabb Géza fejedelem, Szent István és más Árpád-házi uralkodók szobrai.

A magyarak bejövele című körképet, amely Feszty Árpádnak és művésztársainak alkotása, a millécentenárium alkalmából lengyel restaurátorok helyreállították. Az 1800 m² felületű, 120 m hosszú, 15 m magas, egy darabba szőtt belga vászonra festett, a honfoglalást ábrázoló festmény, a Feszty-körkép, egy hatalmas kör alakú épületben látható. A panoráma kép a festői eszközök, a művész fantázia segítségével és nézői képzelőerjének jóvoltából idézi fel történelmünk 11. századával ezeldött eseményének, a hon-

foglaltasnak néhány elképzelt epizódját. Feszty Árpádott több festőtársa segítette a két évig, 1892-től 1894-ig tartó alkotómunkájában: a tájképi részleteket Mednyánszky László, a lovas csatajeleneteket Vágó Pál készítette.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Az Alföld déli részének népi építészetét és lakóinak foglalkozását bemutató skanzen nyílt meg 1977-ben. Láthatunk itt makói hagymás házat, csongrádi halászházat, szentesi és szegedi tanyát, iparos műhelyeket, szatócsboltot, tanyasi iskolát, tűzoltószertart, szel-malmot, régi és újabb mezőgazdasági gépeket stb.

Erdő-ember című állando kiállítás újabb létesítménye a parknak. Az országban építészeti szellemében épült, az tiz, fából készült, jurtaszerű – a honfoglaló magyarok világára emlékeztető – pavilonban található, amelyeken háza áll. Az épületeket Cséte György és Dulánszky György tervezte. A pavilonok két ötos blokkra tagolódnak. A tiz pavilonban – Magyarországon egyedülállóan – az erdő (a fa) és az ember kapcsolataát bemutató kultúrtörténeti kiállítás tekinthető meg.

Nomad Park folyamatosan épülő-bővülő látvánnya az új emlékparknak, amely az eurázsiai sztyeppé népeinek világát idézi fel régészeti leletek, néprajzi párhuzamok alapján.

Az alföldi Duna-völgy (51-es és 53-as út)

Az alföldi Duna-völgy erőzós és akkumulációs ártér Dunaharaszttól délre, közel 200 km hosszúságban és 20 km szélességben terül el. A területet nyugatról a Mezőföld löszfala, keletről a Duna-Tisza közti hátság és a Kecel-bajai magaspárt övezi. Az utolsó jégkorszakban és a jelenkorban a terület megállítható és a Dunát magához vonzotta. A Duna az alluvialis síkság nyugati szélén folyik, a meredek löszfalak mentén. A síkság keleti részén a 132 km-es Duna-völgyi-főcsatorna, az egykori Duna-meder helyén a bevezeteket gyűjtő össze, és Bajánál torkollik a Dunába. Az 51-es út Budapestről indul, és Hercegszántónál éri el déli határunkat. Végig a Duna völgyében halad.

SZALKSZENTMARTON *Európa-díjas település.* Teljes építésében megvan Petőfi édesapjának mészárszéke és kocsmája, sőt a szoba is, ahol a költő lakott. Benne ma Petőfi Emlékmúzeum van. A hagyomány szerint a költő 112 versét írta itt. A ház előtt Marton László érdekes Petőfi-szobra áll.

⁹ Alluvialis: a folyó által szállított hordalékkal feltöltött terület

DUNAVÉRSÉG Két Petőfi-emlékhely is van: az egyik, ahol édesapja megszárszékelt volt 1841–1844 között, a másik az az épület, ahol Petőfi hazatért-gátasakor víg napokat töltött a barátaival.

APÓSTAG Itt találjuk az Europa Nostra-díjat kapott klasszicista volt szinagógát. Belül négyoszlopos bima tartja a gazdag stukkódíszes homlokzatot. Faluház és könyvtár van benne.

SOLT A település fontos útsomópont. Nevét Árpád fiától, Solttól kapta, akinek itt volt a szállásterülete. Nevezetessége az 1816-ban épült Vécsey-kastély. A birtokot I. Ferenc császár adományozta Vécsey Ágoston-nak a grófi ranggal együtt. Kilenc gyermekének egyike volt Vécsey Károly tábornok, akit az 1848–1849-es szabadságharc bukása után a 13 aradi vértanú közül utolsónak végeztek ki. A határban két tanúhegy: a *Meleg-hegy* (125 m) és a *Tétel-halom* (114 m), az Alföld hajdani löszfelszínének maradványa. A meleg-hegyi pincefalut 2001-ben védette nyilvánították. Itt épült meg a Kossuth rádió 203,5 m magas adótornya.

SZÉLDÉRTŐ a Duna egykori holtága, Dunapatajtól 5 km-re van. A tó 4 km hosszú, 100–200 m széles és átlagosan 3 m mély. A tó déli partján üdülőttelep épült. A tó vize oldottanyag-tartalma miatt gyógyhatásúnak tekinthető.

KALOCSA

A 20 ezer lakosú város a „kalocsai térség”-nak nevezett magasabb ártéri szinten fekszik. Első okleveles említése 1000-ból való. A II. Szilveszter pápa által 1001-ben Ravennában kiállított – és a magyar egyházszervezet felállítását elrendelő – oklevél alapján létesült kalocsai püspökséget Asztrik (Anasztáz) apát nyerte el 1012-ben. Korábban ő hozta a koronát a pápától Istvánnak. 1030-ban István király a püspökséget érseki rangra emelte, és érseke alá rendelte a csanádi és erdélyi püspökségeket. Kalocsai püspökséget érseki közeli meg kell említeni a mohácsi csata vezére, Tomori Pál, valamint Haynald Lajost, aki 1879-ben megalapította Kalocsán a világ 18. csillagvizsgálóját.

Csillagásza a híres jezsuita tudós, Fényi Gyula volt. Fényi kutatóként a Nap légkörének fizikájával foglalkozott. Vizsgálatai ismertté tették nevét és a kalocsai obszervatóriumot a világ csillagászai körében.

Kalocsai és a környező 32 falu határában több mint ötezer holdon termesztik a „piros aranyat”, a paprikát.

A paprika amerikai származású fűszernövény, amely nélkül a magyar konyhát el sem lehetne képzelni. Már a 16. században előfordul nálunk kolostorok kertjében mint orvosság, és néhány főúri kertben mint virág. A parasztsághoz a 18. században érkezik déli felől, valószínűleg bolgárkertészekkel vagy bünnyevőcuccokkal. Már korán két jelentős termékkörzetet alakított ki: Szeged és Kalocsai környéke. Az augusztus végén összeszedett paprikát előbb fonnysztják, majd felűzik paprikaszárral pátlákban. A megszáradt paprikát, a belső részeket eltávolítva, és után paprikamalomban összetörik, darálják, majd megfűszterítik.

A paprika termesztésének és feldolgozásának régi és újabb eszközeit a Paprika Múzeumban láthatjuk.

Kalocsa különleges vonzástervezője a népművészet. A himzés a múlt század végének gyári készítésű lyukashimzéséből indult el, amit piros, kék és fekete színekből maguk is kezdtek utánogni. Az utóbbi évtizedekben a színezés továbbfejlesztett, és ma már huszontól százötven színt használhatnak a pruszlikon, kötényen, főkötőn, újabban kendőn és terítőkön is. Az íróasszonyok egyre inkább eltávolodnak az eredeti mintáktól, és gazdag virágos, leveles, indás mustrákat terveznek. Ez a népművészet nem áll meg a himzéséknél, hanem a bútorok festésére, a hűveti tojás díszítésére és a tányérok virágokkal való díszítésére is áttért. Leglátványosabb azonban a sablon nélküli dolgozó pingálós asszonyok munkája, akik a házak külső, belső pingálását végzik. Munkájukban a Népművészet Házban (amely a balassagyarmati Pálcó-udvar után hazánk harmadik szabadteri néprajzi múzeuma 1936 óta) gyönyörködhetünk. A vasútiállomást is a pingálós asszonyok festették ki.

Építészeti emlékekben, múzeumokban és egyéb látványokban gazdag város Kalocsa. Az ezereves kalocsai érsekség jelentős építészeti, művészeti és kulturális emlékeket tartalmaz fel.

A VÁROSNEZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: A Szentháromság tér és az ebből induló Szent István király út. Külön kell felkeresni a Népművészeti Házat és a vasúti pályaudvart.

A város legművészibb és legmonumentálisabb épülete a főszékesegyház és az érseki palota.

A mai főszékesegyház már a negyedik ezen a helyen. A második székesegyház (12–13. század) méretei és alaprajzi elrendezése, valamint fennmaradt töredékei a középkori Magyarország egyik legnagyobb főpapi templomára engednek következtetni. Ekkor a kalocsai érsekség határolta, befolyás és anyagi erő tekintetében komoly versenytársa volt az esztergominak.

A mai templom, amelyet valószínűleg Mayerhoffer Andás tervezett 1735–1754 között, legszebb barokk műemlékeink közé tartozik. 1754-ben szentelték fel. A két hatalmas torony között a főpárkány felkőríves timpanonjában dombormű látható: „Mária a magyar szentlelkű”. A tornyok közötti vízszintes, barokk fonatos kömlélvéllel lezárt magas oromfal van, kétoldalt Szent Péter és Pál szobraival 1755-ből, középen pedig egy Mária-szoborral 1867-ből, Hartmann alkotása.

A székesegyház főoltárképét Leopold Kupelwieser (1796–1862) bécsi festőművész festette 1857-ben, és Mária mennybevitelét ábrázolja. 1738. augusztus 15-én – a mennybevitel ünnepén – a város plébániatemplomából a Mária mennybeemelését ábrázoló oltárképet ünnepélyesen átvittek a székesegyházba, majd felszentelték a már elke-

Az Érseki Palota helyén évszázadokig a kalocsai vár állt, amelyben az érsekek is laktak. A vár hajdani bástyáját beépítették a mai palotába. A barokk stílusú palotát Batthyány József érsek kezdte építtetni Oswald Gaspár piarista tervei szerint 1770–1776 között. Disztermében Maulbertsch-freskókat találunk. Legnagyobb értéke a több mint 100 ezer kötetből álló könyvtár kódexekkel, ösnyomtatványokkal és könyvészeti ritkaságokkal. Itt őrzik Luther Márton saját kezű aláírásával ellátott Bibliáját. A könyvtár anyagának nagy részét a 18. században gyűjtötték az érsekek, elsősorban Patasich Ádám, aki a könyveket azonos diszítésű bőrbbe kötötte. Figyelmet érdemel a rokokó könyvtárbutorzat is.

A szobor mögött álló érseki palota zongoráján hangversenyt adott. Liszt a szobor mögött álló érseki palota zongoráján hangversenyt adott. A másik modern szobor Liszt Ferencet ábrázolja. Esküls Tamás alkotása. gyároknak *prédikálni erős király küldetk...*”. Kirchmayer Károly alkotása. lapzatának a felirása: *“Az oroszánt megigézn a nagy Sámson kellett: ma- abrázolja, fején koronával, a kezében joggal és országalmával. A szobor ta- A főszekessygház előtt két új szobrot láthatunk. Az egyik Szent Istvánt hozta a papától 1000-ben Szent Istvánnak a koronát.”* apát domboormüvi alakját a következő felirattal: *“Kalocsa első érseke, Asztrik. A templom déli tornya külső falán találjuk Bory Jenő alkotását, Asztrik. 1,5 kg aranyat és 45 kg ezüstöt használtak fel, és drágakövekkel ékítették.*

Kincstár. Legértékesebb látnivalója Szent István herméja. Készítéséhez A szentély mellett északi kápolnában helyezték el a nagy értékű Érseki 1741-ben.

Pius vértanu ereklýei láthatók üvegkoporsóban. Rómából hozták ide A déli oldal első kápolnájában, a Fájdalmas Szűz oltára felett, Szent diszítik.

A barokk szöszeket a négy evangélista szobra, valamint domboormüvek Izsó Miklós faragta 1851–66 között. „Szent László átadja a báci ersekseg alapító levélét”. Mindkét domboormüvet átadja Istvánnak a papától hozott koronát”, a déli szobortalapzaté pedig: *északi szobortalapzat domboormüvének témája: “Asztrik, Kalocsa első érseke déli oldalát Szent László szobra díszíti Andreas Halbig (1851–1866). Az allegorikus jelenetet ábrázolnak. A diadalív északi oldalát Szent István, a most, Szent Agoston, Szent Ambrust és Nagy Szent Gergelyt –, valamint két vel a 18. században készülték, és a négy nyugati egyházat – Szent Jero-szenteket ábrázolja. A főhajó és a szentély boltozata és stukkó domboormü-sze ekkor készült. Színes üvegablakait Zselli Imre készítette, és a magyar restaurálásakor kapta Forék Ernő tervei szerint. A belső berendezés nagy ré-A főszekessygház mai külső és belső arculatát az 1908–1912. közötti is elbontották, akkor helyezték el a Kupelwiser készítette oltárképet is.*

szült részeket. Ekkor változott meg a templom középkori „Szent Pál” titulusa „Mária mennybevitel”-re. A szekessygház barokk berendezése 1857-ig maradt fenn. A főoltár

A könyvtárban található a magyar koronázási ékszerek első, legrégebbi másolata, tekintettel arra, hogy Kalocsa első érseke hozta a királyi koronát a pápától Istvánnak.

A város főútvonalán, a Szent István király út 2. sz alatt van a barokk szemiházi épülete, bejárata fölött az építető Batthyány József érsek címerével. Az épület most Művelődési Központ, földszintjén a Barokk kávéházzal.

A Szent István király út közepso szakaszát sétálóutcává alakították át. Itt helyezték el a legjelentősebb érsekek szoborcsoportját. A szoborcsoport tagjai: Asztrik érsek (1000–1012) alappal együtt közel 4 m magas szobra, a többi szobor (lényegesen kisebbek, magasságuk körülbelül 120–132 cm, és körülbelül 150 cm magas oszlopszerű kőalapzatokon állnak: Csák Ugri érsek (1219–1241), Batthyány József érsek (1760–1776), Patáich Ádám érsek (1776–1784), Kunzt József érsek (1854–1866), Haynald Lajos bíboros érsek (1867–1891), Grösz József érsek (1943–1961). A szobrok sorát díszkút zárja. A szobrokat és a sétálóutcat 2000. augusztus 19-én avatták fel.

A Szent István király út 16–22. (és Hunyadi u. 23–25.) szám alatt van a Szent István Gimnázium, amit szintén Batthyány primás építtetett. Előbb piaristák, majd jezsuiták működtek. Az iskola Hunyadi utcai épületének telegen működött a híres csillagvizsgáló Fényi Gyula jezsuita csillagász vezetésével. Itt tanított a neves geológus, Tóth Miki is. Az iskola tanítványa volt Magyar László Afrika-kutató, Stein Aurél Ázsia-kutató, Prohászka Ottokár püspök és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter.

A Városi Képzőművészeti Gyűjteményben (Hunyadi u. 2.) találjuk a Rómában élt Prokopp Péter pap festőművészek, valamint a Schöffertanítványoknak az állandó kiállítását. Az épületet 1796-ban Katona Isván (1732–1801) jezsuita történetíró, kalocsai kanonok építtette. Ő írta meg az első oknyomozó magyar történelmi munkát 42 kötetben.

Tovább a főútvonalon a Viski Károly Múzeumot találjuk. A neves néprajztudósról elnevezett múzeum nagyrészt a jezsuita gimnázium régiség-tárának anyagát tartalmazza néprajzi és numizmatikai kiállítással. A több ezer darabból álló ásványgyűjtemény, ritka ékköveivel, Tóth Miki jezsuita tanár gyűjtése.

A főútvonalon (76. sz.) van a város szülőiténék, a Párizsban világhírnevet szerzett művészek, Schöffert Miklósnak (1912–1992) szülőháza, amelyben a művész mobil- és fényképezőgépek kiállítása. Az út végén lévő autóbusz-pályaudvar előtt áll a művész szabadteri alkotása, a 26 méter magas „Chronos 8” nevű fénytorny.

HAJÓS A Kalocsától délkeletre fekvő Hajós, részben németajkú község. A németeket a török kiűzése után a kalocsai érsek telepítette be. Egy 1700-as évek elejéről származó okirat szerint az első években jelentős adókedvezményrel ösztönözte őket a szőlőtermesztésre. A gondos munkának köszönhetően alakult a kis település szőlő- és borkultúrája. A betelepülők Dietelhofenből magukkal hozták magukkal kedves Mária-szobrukat, amely az itteni Mária-tiszteletnek az elindítója lett, és hamarosan búcsjáróhellyé avatta Hajóst. A kegyyszobor a falu központjában felépített Szent Imre római katolikus templomban van elhelyezve. A község mellett van a híres védett pincefalu, ahol a hajósi bort (cabernet) tárolják és árusítják. Az egymás mellé épített, fehérre meszelt falu présházak a népi építészet remekei. A löszfalba 20–50 méter hosszú pincealagutakat vájtak, amelyek télen-nyáron azonos hőmérsékletet biztosítanak. A pincefaluban Pince és Présház Múzeumot is létesítettek.

BAJA A Duna és a Sugovica partján fekvő város a Duna fontos átkelőhelye. Evezázadokig a víz volt a kereskedelem fő útvonala és a megélhetés forrása. 1696-ban városi rangot kapott.

Sok híres ember született Baján. Szüleitől közül megemlítendő: Jelky András (1730–1783), a kalandos életű szabólegény, aki holland királyi tanácsos, majd Japán követ lett, Mészáros Lázár (1796–1858), az 1848-as kor-mány hadügyminisztere, Türr István (1825–1908) 48-as honvédtábornok, a Korinthoszi-csatorna építője, Tóth Kálmán (1831–1881) költő, Telcs Ede (1872–1948) szobrászművész és Déri Frigyes (1851–1924) műgyűjtő, aki múkinccsel Debrecennek ajándékozta.

Az 51-es út városközponton átv vezető régi szakasza mellett áll a város egyik kedves jelképe, a baji születésű – szabólegényből lett világutazó – Jelky András földgömbön álló, vándorbotos szoboralakja. A bronzszobor Medgyessy Ferenc, a vasbeton földgömb Miskolczi Ferenc alkotása. Közé-leben a Voinic-kuria szép klasszicista műemlék, amelyben a Nagy István Keptár található.

A város tagas főtere, a Szentháromság tér, a Kamarás-Dunára (Sugovica) néz, amit a hajók téli kikötőnek is használnak. Sokan a velencei Szent Márk térhez hasonlítják. Itt találjuk a neoreneszánsz stílusú város-házát, a hajdani barokk Grassalkovich-palotát. A város 1862-ben váltotta meg magát a földesúri függőségtől és az épület a városra szállt. A 19. század végén kapta mai neoreneszánsz formáját. A tér közepén álló Szent-háromság-oszlop késő barokk alkotás. A tér és a Deák utca sarkán van a Türr István Múzeum, amelyben gazdag helytörténeti és néprajzi kiállítás kapott helyet.

A Deák utcában jutunk a ferencesek barokk Szent Antal-templomá-hoz, amelynek a berendezése finom rokokó munka. Baján alapította Rudnay Gyula az Alföld második művésztelepét. A Bunyevác Tájháza-ban a török hó-

doltság után bevándorolt katolikus horvát népességnek a századeleji lakáskultúráját, tárgyi emlékeit mutatja be a kiállítás.

A Sugovica és a Ferenc-csatorna által határolt Petőfi-sziget a város idegenforgalmának a központja. A szigeten szálloda, kemping, halászcserda, sportpályák, uszoda is található.

A Duna és a Sugovica találkozásánál épült a Tűrr István emlékmű.

Az 1825-ben szülött Tűrr István 16 éves korától az osztrák megszállás alatt lévő Lombardában szolgált, s – a magyar szabadságharc hatására – az olasz forradalom mellé állt. Magyar légőt szervezett, később Garibaldi oldalán harcolt. Nevéhez fűződik a Sugovicát a Ferenc-csatornával összekötő átvágás, ő indította el a Korinthoszi- és a Panama-csatornákat építést.

Az emlékműről elénk tárul az ártéri erdőkkel szegélyezett, kis zöld szigetekkel tarkáltó vízivilág.

A város főterén minden év júliusának második szombatján rendezik meg a Halászi Ünnepet. Ilyenkor több mint 2000 főzőhelyen főzik a híres bajai halászlét.

KISKÖRÖS a Soltki Tompa határállomásig haladó 53-as út mentén fekszik. Legfőbb látványója a központjában fekvő nádfeleles Petőfi-ház, amelyben az 1822-től 1823-ra virradó szilveszter éjszakáján a nagy költő született. Az öreg ház ma Petőfi Emlékmúzeum. Kisköröson állították fel 1861-ben a költő első szobrát.

KISKUNHALAS a nevében is jelzi, hogy haldan egy halastó mellé települt. A tatárjárás után Halasra települt kunok 1290-ben kiváltságokat kaptak. A város a hét kun szék egyike lett. 1436-ban városi rangot kapott. 1753-ig a Kiskun Kerület székhelye volt.

A város legfőbb híressége a csipkekészítés. 1902-ben Dékány Árpád tanár és Markovics Mária a régi halasi rajzok és kézimunkák alapján elészették újra 56-féle öltési formával. A halasi varrott csipke nemzetközi kiállításokon nagydíjakat nyert. Először 1904-ben Saint Louis-ban, majd Párizsban és 1958-ban Brüsszelben is.

A Csipkeházban kiállítás mutatja be a csipke történetét, de csipkevarrók is dolgoznak az épületben. A ház előtt Markovics Mária portréjával díszített emlékoszlop áll.

A Kossuth utcában Damkó József szobrászművész által 1904-ben készített Kuruc vitéz szobrának felirata szerint 234 vitéz ezen a helyen halt hősi halált.

A Thorma János Múzeumban a Kiskunhalason született Thorma János (1870–1937) festőművész képeit és a város történetét kiállítás tekinthetjük meg. A Gyűjtemények Házában Csorba Tibor (1906–1985) festőművész képeit és a leg híresebb magyar könyvkötő, Váci György könyvkötészeti remekait láthatjuk.

A múlt században épült Sáfrik-féle szélmalom jeles népi-ipari műemlék.

SZEGERD

A Tisza mentén fekvő Szeged Csongrád megye 168 földrajzi helyzetéből adódik. A „szeg”, „szög” szónak „-d” helynévképzővel ellátott alakja, ami a Tisza nagy, derékszőgyszerű kanyarulatára utal a régi települési mag táján.

Legrégibb településeink egyike. A város lakossága már Szent István idejében magyar volt. A várost III. Béla 1183. évi oklevele említi: „in Siggedin”. Az erdélyi söt és fát idáig szállították hajón, majd innen szekeren Buda felé. A város jövőjét nagymértékben a tiszai szállítási alapozta meg. Királyaink is nagy figyelmet szenteltek a sószállítás és -elosztás szempontjából fontos településnek. Ezt bizonyítja IV. Béla 1247. évi adománylevele, amelyben városi rangra emelte Szegedet. Az Árpád-kor végén Szeged jelentős hadászati és egyházi központ volt. A város a kora középkortól kezdve a török hódoltságig az európai műveltség sodrában élt. Ezt tanúsítják a kor szellemi alkotóműhelyei, a kolostorok is. A középkor egyik legjelentősebb kódexíró műhelye a premontréi apácák Szentlélek-monostora volt. Működésének emléke az Apor-, a Lányi-, a Pozsonyi- és a Szegedi-kódex.

A középkor végére a déli nyelvjárások jellemző hangtani jelensége, az ö-zés is kezd megszilárdulni.

Egyes területeken ugyanis az ő hangot tartalmazó szavak igen nagy részben e-ő változás ment végbe; példáulul kísért, szédér, géréndé ~ körösz, szödör, göröndö. Ez elsősorban a nyelvjárási terület déli részén mutatható ki, mint például Szegeden, de egykor észak felé az elterjedése nagyobb lehetett, amit a török uralom okozta elnéptelenedés, majd az azt követő települések kihalásai. Talán ezzel lehet kapcsolatban az is, hogy egyes ő-zó nyelvszigeeteket a mai alapterülettel messzebb is találunk.

1405-ben törvényt hoztak a vár és város megerősítésére. A török elleni hadjáratoknak ettől kezdve Szeged lett a kiindulópontja. I. Ulászló a békét is Szegeden kötötte meg a törökkel 1444-ben. A város lakóinak ezidőben a sökereskedelem mellett legfőbb jövedelemforrása a marhakereskedelem és a szerezmségi bor volt.

A város 1542-ben török uralom alá került, és mint khász város, csak a szultánnak adózott.

Erdékes, hogy a törökök megürték a ferencesek működését, így azok a magyar lakosságnak nemcsak lelkipásztorai, hanem orvosai és tanítói is voltak. Valószínűleg a ferencesek tesztelték el, mint malária elleni gyógyszerként a pitos füszerepaprát tört, majd örölt formában. A ferenceseket a török idők óta hívják „barátok”-nak, azaz a nép baratainak.

Szegedet a török uralom alól 1686-ban szabadították fel a császári sereg. A városban ettől kezdve az osztrák volt az ur. Börtönnek is használták. Itt is raboskodott a híres alföldi betyár, Rózsa Sándor. 1719. május 21. fordulópont volt a város életében: III. Károly király ekkor írta alá Szeged szabadságát, s ekkor kapta történelmi címét is. Így lett május 21. Szeged Napja, amelyet minden évben megünnepelek a település lakói.